

O'qituvchi
nimani
o'ylaydi?

Kuch – bilim va tafakkurda

Marifat

1931-yildan chiqa boshlagan • e-mail: info@marifat.uz • 2024-yil 21-fevral chorshanba № 8(9489)

Xalq ziyolilari gazetasi

Rus sinflaridan birining ota-onalar yig'ilishida qatnashdim (sinfdagi 30 dan ortiq o'quvchining 3-4 nafarigina rus millatiga mansub edi). Yigirmadan ortiq ota-ona yig'ilgan. Muloqot payti bir o'quvchining onasi rus millatiga mansub bo'lmasa-da, bu rus sinfi bo'lgani uchun rus tilida gapirishimni talab qildi. Unga javob qaytarmasimdan boshqa bir rus millatiga mansub o'quvchining onasi o'zbekchalab "Rus bo'laturib O'zbekistonda yashab, ishlab shu yurtning, shu xalqning nonini yeb, oila boqyapmiz. O'zbek tilida gapirishni or bilmay, qiynalsamda o'zbek tilida gapiryapman, bu tilni hurmat qilaman, siz-chi?" dedi...

Aslida biz uchun kelajakdagi eng katta xavf va muammo yuqoridagi singari O'ZBEKISTONda yashab o'z ona tili — davlat tilida muloqot qilmasdan, undan uyalib boshqa tilda muloqot qilishni talab qiladiganlardir.

Zavqibek MAHMUDOV

Bechora (uzr-u, shu aniqlovchidan foydalanishga arziydigan holga kelib qolgan) maktab rahbarlarimizning "Ustozlar bu hafta "yashil"ga chiqaylik, iltimos. Hozir shu masala yuzasidan yig'ilishga ketyapman. Gap eshitishdan bezib ketdim. Harakatni kuchaytiraylik" deb yalinishlariga qarab rahmingiz keladi. Ularni bu qiyin holatdan chiqaraylik deb, hamma o'qituvchilar ota-onalar nomidan kundalik.com ga kirib, baholarga bir ko'z yugurtirib chiqyapmiz. Bu ko'zbo'yamachiliklarga bosh qo'shishga majburligimizdan "dod" deymiz gohida...

Avvallari o'quvchilarning kundaliklariga ularning ota-onalari haftada birgina imzo qo'yib berishini o'quvchilarga tayinlayverib charchadik. Ba'zilarining kundaligiga o'zimiz ota-ona o'rniga imzo qo'yishga ham majbur bo'lardik. Xo'sh, kechagi kunimizdan bugunning farqi nimada?..

Mavjuda QOBILOVA

"Yosh kitobxon" tanlovi:

"KOBALT"
SAMARQAND VA
QASHQADARYOGA KETDI

“Mening tajribam” tanloviga

BIR XILLIKDAN QOCHAMIZ

(Yuqori sinflarda ona tili va adabiyot fanlari uchun)

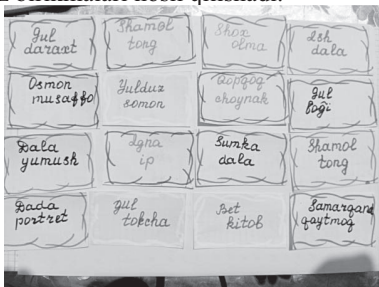
Bugungi kun o'quvchisi o'ta qiziquvchan va darsda bo'sh qolsa sinfni boshiga ko'taradi. Bunday o'quvchilar diqqatini qiziqarli metodlar orqaligina jamlash, darsga nisbatan qiziqish uyg'otish mumkin. Shuning uchun dars jarayonida yangi qiziqarli o'yinlarni sinab ko'raman.

“MATN TUZ” O'YINI

Bu o'yin 8-sinf o'quvchilariga so'z birikmasi mavzusini o'rgatish jarayoniga tayyor-garlik ko'rish paytimda tuzilgan.

Tarbiyaviy ahamiyati: o'quvchini mustaqil bilim olishga o'rgatish.

O'yin sharti: o'qituvchi yoki unga yordamchi o'quvchi oldindan yozib tayyorlab qo'yilgan(bir-biriga mazmunan bog'lana oladigan ikkita so'z kartochkaga oldindan yozilgan) kartochkalarni tarqatib chiqadi. O'yin yanada qiziqarli bo'lishi uchun o'quvchilarni 5 yoki 6 kishilik guruhlariga bo'lish yaxshi natija beradi. Bolalar guruhlariga bo'lingach, tarqatilgan kartochkadagi so'zlar ishtirokida so'z birikmalari hosil qilishadi.

So'z birikmalari bitishuvli, moslashuvli va boshqaruvli bo'ladi. Kartochkalarda faqat ikkita so'z yoziladi, ma'no va mazmun talabi bilan o'quvchilar o'zlari so'zlariga qo'shimchalarni qo'shishi kerak. So'ng o'z misollarini aytib bellashishadi. Keyingi shartda bolalar shu so'zlar ishtirokida kichik hikoya, she'r yoki ta'sirli va ma'noli fikr aytishlari kerak bo'ladi.

Darsda qo'llanadigan vaqti: yangi mavzuni o'tish jarayonida.

Kutilgan natija: o'quvchilarni hamkorlikda ishlash, hamjihatlikka o'rgatish.

G'olib o'quvchilar o'qituvchi tomonidan rag'batlantiriladi. Eng ta'sirli nutq nominat-siyasi beriladi.

“MAVSUMIY O'YIN” METODI

Tarbiyaviy ahamiyati: o'quvchini ona tabiatni sevrishga o'rgatish.

O'yindan maqsad va kutilgan natija: bir xillikdan qochish, o'quvchilarni tabiat go'zalligidan zavqlanishga o'rgatish.

O'yin sharti: bu o'yindan o'qituvchi yangi mavzuni tushuntirish jarayonida foydalansa maqsadga muvofiq. O'qituvchi oldindan tayyorlab qo'ygan slaydni yoki plakatga chizilgan rasmni ko'rsatishi mumkin. Agar bu metodga o'qituvchi oldindan tayyorlanmagan holda foydalanmoqchi bo'lsa doskaga bo'r bilan chizishi ham mumkin. Bu o'yin “Mavsumiy” deb nomlangani sabab ham faslga qarab o'zgarib boradi. Masalan, bahorda yam-yashil, kuzda sap-sariq rangdagi barglar tasviri, qish faslida qor zarralari, yozda quyosh nurlari tafti ifodalanadi. O'qituvchi rasmni o'zi xohlagan tasvir bilan o'zgartirishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga doskada keltirilgan barglar asosida daraxt tasvirini chizishni buyuradi.

Darsda qo'llanadigan vaqti: yangi mavzuni o'tish jarayonida.

Bu metoddan 9-sinfdagi “Qo'shma gap” mavzusini o'tganda foydalanish mumkin. Bitta daraxt bu bitta tarkibli – bir kesimdan iborat soddaga gap. Ikkita daraxt bu ikkita kesimdan iborat qo'shma gap. O'quvchilarga qo'shma gapni teng bog'lovchi vositalarni ikki daraxtning o'rtasiga qo'yib tenglikni ko'rsatamiz. Agar darsimiz ergashgan qo'shma gap bo'lsa, bosh gap shakliga daraxt shaklini, ergash gap shakliga esa kichik daraxt tasvirini ko'rsatamiz.

Teng bog'lovchili qo'shma gaplarni o'r-

gatganda teng daraxtlardan foydalanashimiz ham mumkin.

“PIRAMIDA” O'YINI

Tarbiyaviy ahamiyati: o'quvchini ijobiy fazilatlariga o'rgatish.

O'yindan maqsad va kutilgan natija: o'quvchilarni yaxshi kishilarning ijobiy fazilatlarini o'rganishga o'rgatish.

O'yin sharti: slayd, plakat yoki doskada piramida rasmi chiziladi. Piramida chizilgach yoki ko'rsatilgach, o'quvchilarga “Piramida-lar nima?” deb savol beriladi. O'quvchilar javoblaridan so'ng, o'qituvchi fikrni xulosa-laydi. Piramida yuksaklik belgisi ekan. Biz ham ramziy ma'noda piramidaning uch qismini komillik deb belgilaymiz. Piramidaning pastki qismiga insonning yaxshi fazilatlarini yozib boramiz. Masalan: 9-sinfda “Alpomish” dostonini oladigan bo'lsak. Alpomish yuksaklikka qanday erishdi? Birinchi navbatda o'qish tufayli. Piramidaning tagiga bilim olish deb yozamiz.

Piramidaning yon tomonlariga esa hunar o'rganishi. Yana bir tomoniga kichkina bo'lishiga qaramasdan qo'rqmasligi. Yana

asardagi Alpinbiy bobosidan qolgan parli yoydan kamon otib Asqartog'ni qo'porib ketishi, noto'g'ri qadam tashlaganda to'g'ri yo'l o'rgatilsa buni qabul qilishi holatlari yodga olinadi. Shunday davom etib piramidaning uch qismiga qadar yozib to'ldiramiz. Eng baland qismiga komil shaxsligini, to'kis insonga aylanganini qayd etib qo'yamiz. O'quvchilarga tushuntiramiz. Demak, yetuk inson bo'lishning poydevorini bilim shakllantirib berar ekan. Komillik bilim va yaxshi fazilatlar jamlanmasi ekan.

Darsda qo'llanadigan vaqti: yangi mavzuni mustahkamlash, o'tilgan mavzuni so'rash jarayonlarida.

Mavzular: istagan adabiyot darslarida asar qahramonlarining ijobiy sifatlarini ochish uchun qo'llash mumkin.

QIZIL YELKANLI KEMA

Tarbiyaviy ahamiyati: o'quvchini go'zallik bilan oshno qilish, qalbga yaxshiliklarni olib kirish.

O'yindan maqsad va kutilgan natija: Mashqni shunchaki yozmasdan, o'quvchiga zavq ulashish. O'quvchiga ona tili darsiga muhabbat hissini oshirish.

Darsda qo'llanadigan vaqti: yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida.

Bolalar 3 guruhga bo'linadi. Har bir guruh a'zolari birgalikda 3 ta qizil yelkanli kemaga chiqadilar. O'quvchilarga oqim bo'ylab suzish buyuriladi. Doskada yoki slayd orqali suvda suzib yurgan kema tasviri ko'rsatib qo'yiladi. O'quvchilar mashqni zo'r ishtiyoq bilan bajarishadi.

Rag'bat kartochkasi: mashqni shartga ko'ra to'g'ri bajargan o'quvchi kema kapitani kartochkasi bilan rag'batlantiriladi.

Hilola BEBUTOVA,
Olot tumanidagi
15-maktabning ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi

Tajriba

ERTAK AYTIB, NUTQNI O'STIRING

Xalq og'zaki ijodi – insoniyatga tengdosh eng qadimiy san'at. O'zbek xalqi ming yillar davomida yaratgan milliy xazinamizning nodir merosi bo'lgan og'zaki badiiy ijod namunalari hamisha inson kamoloti, yurt farovonligi, jamiyat yetukligi borasida ma'naviy ozuqa bo'lib xizmat qiladi. Yillar to'zonidan omon-eson o'tib, ajdodlardan meros qolgan folklor janrlari ijtimoiy-siyosiy, ta'limiy-tarbiyaviy sohalarida maktab, ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishda yo'lboshlovchi vazifasini o'taydi. Xalqning turmush tajribalari, kundalik kuzatishlari natijasida yuzaga kelib, o'z isbotini topgan maqollar, naqllarni hayot maktabi darsligi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Har bir inson umri davomida xalq og'zaki ijodidan bahramand bo'lib ulg'ayadi. Bolaligida ertak eshitib katta bo'lgan odam bo'lmasa kerak. Biz ertak, rivoyat, afsonalarni eshitib, aynan shular orqali dunyoni o'rganamiz. Ularda xalq badiiy tafakkurining eng sara mevasi yashiringan. Buni anglash va ularni qayta kashf etish kishining hayotni tushunishi, odam va olam munosabatlarini o'rganishiga yordam beradi.

Xalq og'zaki ijodini o'rganish – xalq tarixi, urf-odat, an'analari, o'y-kechinmalari, buguni va kelajagini tadqiq etish demakdir. Millatning o'zini anglashi, o'zligini namoyon qilishi, intilishlari, hayot tarzi, dunyoqarashi aks etgan folklor asarlarida o'z aksini topgan dunyoqarash, qadriyatlar yosh avlodni har tomonlama bilimli, ma'naviy jihatdan yetuk etib tarbiyalashda muhim o'rin tutadi. Zero, xalq og'zaki ijodi ma'naviy taraqqiyotning asosiy tarixiy ildizlaridandir. Har bir xalqning og'zaki ijodi o'sha xalqning fe'l-atvori, estetik didi, ruhiyati, urf-odat va an'analari, orzu-intilishlari, geografik sharoiti va tabiatini aks ettiruvchi o'ziga xos ko'zgudir. Biz ana shu ko'zgu vositasida olamshumul ezgu niyatlar, insoniy fazilatlar, yovuzlik, zulm, adolatsizlikka qarshi nafrat

tuyg'ularini ko'ramiz. Shunday ekan, xalqimizning qalb qo'ri, yuksak aql-zakovati bilan asrlar davomida yaratilib, avlodlardan avlodga o'tkazib kelingan folklor namunalari o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Olaylik, “Uch og'a-ini botirlar” ertagida mo'ysafid ota o'z o'g'illarini qo'rqmas, jasur qilib o'stiradi. Farzandlarini baxt topish safariga oltantirar ekan, ularga uchta maslahat beradi: “**To'g'ri bo'ling, bexavotir bo'lasiz. Maqtanchoq bo'lmang, uyatga qolmaysiz. Dangasa bo'lmang, baxtsiz bo'lmaysiz**”. Bu pand mohiyatini tahlil qilsak, inson haqiqiy amal qilishi kerak bo'lgan fazilatlar aks etganiga ishonch hosil qilamiz. Ertaklarda tarbiyaviylik, ma'naviy yetuklik, komillik, odamiylik, fikran teranlik ustuvor darajada tavsiflanadi. Ertakning pedagogik qiymati shundaki, o'quvchilar unda to'g'rilik, halollik g'alaba qilganidan, kambag'al kishilar qiyinchilikdan qutulganidan, ya'ni yaxshilik, ezgulik ro'yobga chiqqanidan va yomonlik, yovuzlik mag'lub bo'lganidan quvonadilar. Hayotda ham doimo shunday bo'lishini istaydilar.

“Halollik” ertagida esa asosiy fikr kambag'allarga yordam ko'rsatish, o'z mehnati bilan hayot kechirish bo'lib, bu hatto butun xalq istagi ekanligi g'oyasi ilgari surilgan. “Hiylagarning jazosi” ertagida esa soddadilning to'g'rilihi hiylagarning makri ustidan g'olib kelishi, xiyonat jazosi qolmasligi g'oyasi ilgari surilgan. Har ikki ertak ham to'g'riso'zlikning g'alabasi bilan yakunlanadi. Bunday g'alaba maishiy ertaklardan tashqari, sehrli ertaklarda ham ifodalangan.

Ertak bolalarda qahramonlarning xatti-harakatini muhokama qilib, baholash ko'nikmasini o'stirishi bilan birga, yaxshilikning doimo g'alaba qozonishiga ishonch uyg'otadi. O'quvchilar ertakni tahlil qilish jarayonida “*Qahramonlardagi qanday sifatlar sizga yoqdi? (yoki yoq-madi?)*”, “*Nima uchun?*”, “*... nima uchun jazolandi? (yoki*

rag'batlantirildi?)”, “*Nima uchun ertakdagi ba'zi qahramonlarga hatto tabiat kuchlari ham yordam beradi? (yoki ba'zilaridan yuz o'giradi?)*” kabi savollarga javob topish jarayonida mushohada qiladilar, muhokama qilib xulosa chiqaradilar.

“Davlat”, “Ilm afzal”, “Hiylagarning jazosi”, “Hunarsiz kishi o'limga yaqin” kabi maishiy ertaklar ham borki, ularda xalq o'z hayotini hikoya qiladi, shu sababli o'quvchilar ertakni o'qigach, o'tmishdagi xalq hayoti, o'y-fikrlari va orzu-istaklarini bilib oladilar.

Bunday ertaklarni tahlil qilish badiiy hikoya tarzida uyushtiriladi. Bolalar o'qituvchi rahbarligida ertak qahramonlarining xulq-atvori, xatti-harakatlarini baholaydilar, ularning bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini tahlil qiladilar va shular asosida ayrim obrazlar haqida xulosalar chiqaradilar, reja tuzib, ertakni rollarga bo'lib o'qiydilar. Bolalarni ertakni o'qishgagina emas, balki uni aytib berishga o'rgatish ham muhimdir. Ertak aytish og'zaki nutqni o'stiradi, bolalar nutqini yangi so'z va iboralar bilan boyitadi.

Ertak tilida shunday so'z va iboralar borki, ular bolaga o'zgacha ta'sir ko'rsatadi. Masalan, “Yo'lbars, tulki va bo'ri” ertagida “Tog' echkisi siz ulug'imizniki bo'lsin”, “Quyon siz podshohimizning ertalabki nonushtangiz bo'lsin”, “Kiyik kechqurungi taomingiz, qo'y kunduzgi xo'ragingiz bo'lsin” kabi gaplar tarkibidagi ajratib ko'rsatilgan so'zlarga o'quvchilar diqqati qaratilib, ertakni so'zlab berayotganda ulardan nutqda foydalanishlariga erishish zarur. Ertaklarda keltirilgan maqollar ustida ishlash, ularda ilgari surilayotgan g'oyalarni bolalar ongiga yetkazish, yod oldirish yo'li bilan bog'lanishli nutqni o'stirish, nutqning ta'sirchanligini oshirish lozim.

Shohida MELIQO'ZIYEVA,
Qo'qon shahridagi
22-maktabning boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Inson umri o'lgangan. Odamzod bu yorug' olamga o'z ixtiyori bilan kelmagani singari ketmoq fursati ham uning istagiga bog'liq emas. Qur'oni karimning "Mulk" surasida aytilishicha, Oллоh taolo o'limni va hayotni yaratishi zahirida teran hikmat bor: bu – odamlarning qaysi biri umrini yaxshi amallarga bag'ishlashini sinamoq. Shunday bo'lgach, qancha emas, qanday yashash muhimligi ayon. Bu haqda o'ylaganda, bor-yo'g'i o'ttiz besh yil umr ko'rgan bo'lsa-da, o'zidan ezgu nom, muallifning ijod konsepsiyasini va millatning ruhiyatini betakror ifodalagan she'rlar, nodir tarjima asarlar va teran tadqiqotlar qoldirgan Chori Avaz degan nurli siymo ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi.

U barcha chin shoirlar kabi insonni komil, dunyoni mukammal ko'rmoq istadi. "Poklandimi she'rim bilan bu dunyo?!" deya savol qo'yishi sababi shunda. Jangga tayyor turgan najotkor qalbni she'rdan boshqasiga ko'ndirilmaganiga doir e'tirofi ham bundan dalolat beradi. Shoir har qadamda pok odamlarga pinhor-oshkor tosh otuvchi, begunohlarga ayb taqaydigan, aldaydigan, tuhmatlar yog'diradigan nokaslar-u yomonlarga duch kelaverganidan afsuslanadi. "Shu nokaslar bo'lmagandaydi, Qanday ozod yashardi bashari!", deya nido qiladi. Bunday kimsalarga nafrati bois tomirlarida qon to'lg'inlanadi, dunyoni turmoqqa, uyg'onmoqqa da'vat etadi. Undovlari izziz ketayotganini ko'rgach, mana bunday hayqiradi:

Biroq dunyo sokin.

Shunday sokinki,

Yoqasidan tutib dunyoning

Silkitging keladi

To

Yomonlari to'kilgunicha!

Dunyoning yoqasidan tutib, yomonlari to'kilgunicha silkitish – Chori Avazgacha biror shoirda uchramaydigan ohorli va ta'sirli talqin. Aslida, bu yorug' olamni yomonlardan, zulm va qabohatdan xoli ko'rish istagi qalbini iztirobga solmagan odamdan ijodkor chiqmaydi. Dunyoni nafs-u havo, hirs-u havas, zulm-u sitam kabi yomonlikning manbayi bo'lgan illatlardan pok ko'rmoq – Chori Avazning ijod konsepsiyasi asosida ana shu maqsad turaadi. "Baxtiyorlik shu emasmi?" kitobiga kirgan essalar-u tahliliy maqolalar ham buni tasdiqlaydi.

Chori Avaz hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti o'zbek filologiyasi fakultetida tahsil olgan. Biz birinchi o'qishga kirganimizda shoir to'rtinchi kursda o'qirdi. Bu dargohda Ayub G'ulomov, G'ulom Karimov, Subutoy Dolimov, Ozod Sharafiddinov, Begali Qosimov, Umarali Normatov kabi o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligining darg'alari dars o'tar, jo'shqin adabiy-ilmiy muhit bor edi. Bu muhitda o'qish Tangrining marhamati bo'lgan. Ozgina intilishi bor talaba ilm-u urfondan, adabiy-estetik tafakkurdan nasiba olmay qolmagan. Shu bois bu fakultetni bitirgan shoir-u adiblar ham, adabiyotshunoslar-u jurnalistlar ham hamisha ijod karvonining avvalgi saflarida bo'lgan. Chori Avaz talabalik kezarlaridanoq bular orasida eng yorqin iste'dod egalari biri sifatida alohida ajralib turgan.

"Baxtiyorlik shu emasmi?" kitobi "O'lim – ishq murabbiysi" essesi bilan ochiladi. Ijodkorning bu janrni tanlagani bejiz emas. Chunki esseda fikrni erkinroq ifodalash imkoniyati kengroq. Avvalo, sarlavhada poeziya bor, shoirona nigoh mujassam. "Jahon adabiyotining yirik adiblaridan biri Abdulla Qodiriyga bag'ishlayman" degan ko'ngil izhoridan millatning buyuk yozuvchisi uning ideali ekan ayon bo'ladi. Esseda fikr ifodasi ikki do'st munozarasi asosiga qurilgan. Menimcha, aslida, bular ikkalasi ham Chori Avaz. U turlicha fikrdagi ikki do'st – bir qutbda o'zi, ikkinchisida G'arb adabiyoti muxlisi bo'lgan zamondoshlari siymosida bahs yuritadi. Mavzu – "O'tkan kunlar"dagi Otabek-Kumush munosabatlari ilohiy ishqmi yoki avom ishq? Ilohiy ishq degan fikrda bo'lgan muallif bu boradagi bezovta o'ylariga ko'ngilni tinchlantiradigan

javob topish ilinjida jahon adabiyotini ancha chuqur biladigan do'stini muloqotga chorlaydi. Lekin o'z nuqtayi nazarini ochiq aytmay, pardaga o'rab izhor etadi. Chunki uningcha, "gapni pardalashda, sirlilikda niyatga yetadigan masofa qisqaroq".

– "Ilohiy ishq" faqat kitoblarda uchraydi. Juda noyob hodisa, keyingi zamonlarda esa kitoblarda ham ko'rinmay qo'ydi. Bu insonning maydalashishi bilan bog'liq fojia bo'lsa kerak, – deb munosabat bildiradi do'sti. – Nazarimda, shu yerda yanglishgandaysan. To'g'ri, ularning ishqiga ilohiylik nuri qorilgan, ammo bu yumush Abdulla Qodiriy yoki Otabek va Kumushga emas, balki ishqning tabiatiga tegishli, xolos.

Ma'lum bo'ladiki, do'sti ham anoyi emas. Unga biror fikrni tasdiqlatish oson kechmaydi. Xullas, ana shu tarzda intellektual bahs kechadi. Muallifning mana bu so'zlari munozaraning o'zagi deyish mumkin: "O'lim va tiriklik mazmun va shaklga o'xshash narsa emasmikan. Mazmun o'ziga mos shaklni axtaradi, unda voyaga yetadi va eskirgandan so'nggina uni tark etadi. O'lim ham shunday narsa emasmi? Biz o'lim vujudning harakatiga nuqta qo'yadigan jarayon ekanligini, ya'ni bittagina sifatini bilamiz, xolos. Agar gaplarning rost bo'lsa, o'lim ruhni vujudan ajratib ola biladigan, xalos qiladigan, qutqaradigan kuchdir. Ya'ni, o'lim ishq murabbiysidir".

Chori Avaz esseda bahslashuvchilarning qaysi biri haq ekani masalasini ochiq qoldiradi. Bunday yo'l tutilgani o'quvchini ham tafakkurga undaydi. Bugun adabiyotshunoslikda Abdulla Qodiriy komil musulmon adibi o'laroq asarlari uchun asos manba sifatida Qur'oni karim va hadisi shariflarga tayangani isbotlanmoqda. Jumladan, adabiyotshunos Uzoq Jo'raqulov roman manbayini "ilk sujet" – Qur'oni karimdagi Odam alayhissalom to'g'risidagi ilohiy xabarga bog'laydi. Bu fikrni "ilk uchrashuv motivi" va "visol motivi" asosida dalillaydi. Romandagi "ariq bo'yi" uchrashuvining tasodifga mutlaqo aloqasi yo'qligini, aksincha, yozuvchi bu uchrashuvni romanning bir necha o'rnida (dastlab Mirzakarim qutidor mehmonxonasida Ziyo shohichi tilidan, so'ngra Qutidor va O'foboyim o'rtasidagi muloqotda, uchinchi marta Xudoyorxon saroyida, Musulmonqul va Otabek o'rtasida kechgan mantiq mubohasasida) "taqdir shamoli" deya tilga olgani chuqur badiiy mantiqqa tayanishini isbotlaydi. Roman xuddi shu ilk uchrashuv motividanoq Qur'oni karim mazmuniga, demakki, ilohiy haqiqatlarga to'liq mos tushishi haqidagi xulosaga keladi. Demak, keyingi tadqiqotlar ham Chori Avaz qarashlari chuqur zaminga ega ekanini tasdiqlayapti.

Sarlavhasi kitob nomiga olingan "Baxtiyorlik shu emasmi?" essesi atoqli turk adibi Rashod Nuri Guntekinning "Choliqushi" romani haqida. Muayyan asarni dunyoqarashi bir-biridan farq qiluvchi turli soha vakillari mutolaa qilishi mumkin. Lekin shoirlik va olimlik salohiyati uyg'un odam o'qiydigan bo'lsa, teran falsafiy umumlashmalarga, faqat o'zi uchungina emas, ko'pchilikka manfaatli xulosalarga keladi. Chori Avaz nafaqat shoir yoki tarjimon, balki adabiyotshunos olim ham edi. Ushbu esseda ilmiy tafakkur va ijodiy taxayyul uyg'unligi, ayniqsa, yaqqol ifodalangan.

Esse muallifning roman qahramoni bo'lgan shirin, ajoyib qiz hayotini uzoq kuzatgani, uning ulg'ayib qolishini hecham istamagani, ammo hayot unga o'chakishganday, bu qiz yelquvar poyezddek, yo'q, tayyoradek, shamoldek, yeldek, nurdek tez ulg'aya borgani tasviri bilan boshlanadi. "O'n besh yoshli qizcha birdan farishtaga aylanib qoldi. Rashkdan, hayotning riyokorligi-yu insonning o'z mayllariga qulligidan. Aslida, bular mayda narsalar. Qizcha, to'g'rirog'i, haqiqatning og'irligidan farishtaga aylanib qoldi". Chori Avaz roman qahramoni bilan birga quvonadi, birga iztirob chekadi. Baxtsizlarga baxtsizlik, baxtiyorlarga esa baxt ato etib kelgan qari, nayrangboz hayot sinovlaridan qadam-baqadam birga o'tib boradi. Daqiqa sayin ulg'aya borgan, osmondek oyli, quyoshli, yerli, to'rt faslli, chaqmoqli, qorli, yomg'irli, saxovatli osmondek yuksalgan qizning haqiqati ham daqiqa sayin og'irlashib bordi. U kimlardir tomonidan gurkirab o'sayotgan chakalakzorga aylantirilgan, ya'ni hirs-u hasad, g'iybat-u bo'hton, fitna-yu fasodlar bilan to'ldirilgan hayot imtihonlariga dosh berdi. Bu chakalakzorda na bir chiroq, na bir so'qmoq bor, ya'ni u yashagan jamiyat illatlarga to'liq. Haqiqatning ko'ziga tik

qaraydigan, mazlumning dodini tinglaydigan biror kimsa yo'q. Chori Avaz avval ayoldan farishtaga, keyin esa farishtadan ayolga aylangan, xiyonatga diyonat bilan javob bergan qizning ruhiyatida kechgan iztiroblarni o'z qalbidan his etgani yetmagandek, o'quvchini ham bunga sherik qiladi.

Shoirning: "Inson yo'li uzun emas. Har bir inson yo'lining so'ngida bir uyum tuproq bilan belgi qo'yishadi. Ammo hech kim o'z yo'lining so'ngida o'sha bir uyum tuproqni o'z qo'llari bilan uya olmaydi. Buni boshqalar o'zlarining behad parishonxotirliklaridan saqlanish uchun ado etadilar. Inson o'z yo'liga qo'yilgan bu belgidan boshqa hamma to'siqlardan o'ta oladi", degan so'zlarida katta hayot falsafasi va ijodkorning o'z qismati ifodalanganini ta'kidlash kerak. Kitobning "Nasaf" nashriyotida chop etilgan 1992-yilgi nashri nishona nusxasi Chori Avaz ToshMI ikkinchi shifoxonasida umrining oxirgi kunlarini o'tkazayotgan kezda olib kelingan. Taqdir taqozosi bilan o'sha lahzalarda shoirning yonida bo'lganmiz. Yuqoridagi hikmat muallif dastxatida kitobning orqa muqovasiga muhrlangan edi. Afsuski, tuproq uyumi haqidagi teran falsafiy fikrlar bir necha kundan keyin Chori Avaz umrining yakunida o'z tasdig'ini topdi. Ijodkorning o'z bitigi bilan taqdir bitigi uyg'unlashib ketdi....

Esseda asar qahramoni hayot baxtsizliklaridan baxt izlashi, har bir baxtsizlik bilan o'zini sinashi, shu orqali yuksala borishi tafakkur nuri va qalb qo'ri bilan ohorli va ta'sirli talqin etilgan. Izitiroblar og'ushidagi qahramon esa: "...o'sha daqiqalarning achchiq amlariga chidatgan malak sabridan menga ham biroz ber. Men ham azoblarimni, alamlarimni yig'isiz, ohsiz kechiray" deb iltijo qilardi.

Esse quyidagi tasvir bilan nihoyalangan:

"Ana, u o'z maqsadiga ro'baro' turibdi. Yigirma yil deganda u ana shunday baxtga muyassar bo'ldi. U dunyodagi buyuk kishilardan biri. Ammo uning na so'zlaridan, na bir harakatidan o'ziga bino qo'yishdek nuqson seziladi. Go'yo u odam bolasi emasdek.

Haqiqatan ham: "U odam bolasi emas, Choliqushi".

Baxtiyorlik shu emasmi?!

Men Choliqushi hayotini uzoq tomosha qildim...

Yurak hovuchlangan...

Nigohlarim Choliqushida...

Vujud unutilgan...

Baxtiyorlik shu emasmi?!"

Dunyoning buyuk bir kishisi maqomiga yuksalish va o'ziga bino qo'yishdek nuqsondan pok bo'lish – vujudni unutish va ruhiyat samolariga ko'tarilish... Haqiqatan, baxtiyorlik ayni shudir.

Bular – esselar. Chori Avaz professional adabiy-tahliliy maqolalar ham yozdi. Kitobning titul varag'ida ular muallifga xos kamtarinlik bilan "adabiy o'ylar" deb ko'rsatilgan bo'lsa ham, aslida chuqur tadqiqotlar sifatida baholanishga loyiqdir. "Izlanish izlari" va "Ruhiyatni poklovchi she'riyat" sarlavhali ikki maqolasi Rauf Parfi she'riyat haqida. Dastlabki maqolada shoirning ilk ijodi barmoqdagi va sarbastdagi izlanishlar tarzida ikki yo'nalishda tahlilga tortilgan. Muallif mana bunday yozadi: "Rauf Parfi "Alisher Navoiydan to Abdulla Orifgacha, Aleksandr Pushkindan to Viktor Sosnoragacha bo'lgan she'riyatni o'rganar ekan, **qandaydir boshqacha, o'ziga xos kuylash she'riyat shartlaridan biri ekanini uqadi** (Ta'kid bizniki – N.J.). Ammo qanday? Bu masala hech bir ijodkor uchun oson hal bo'lavermaydi. O'z ovozi to'pishga intilgan boshlovchi ijodkor ko'p yo'llarga bir-bir "mehmon" bo'lishi aniq. Ijodkorlar faoliyatlarining ana shu davrlarida taqlid bilan yuzma-yuz keladilar. Kuchli taqlidni yengib, olg'a intiladilar". Maqolada Rauf Parfi ijodining dastlabki davrida Usmon Nosir she'riyatidan ilhomlangani, hatto ma'lum darajada unga ergashgani aniq misollar asosida ko'rsatiladi. Bu o'rganishlar Rauf Parfiga she'riyat eshigini ochgani xususidagi to'xtamga kelinadi. Uning ijodda kamolga erishish jarayoni chuqur tadqiq etiladi. Bu fikrlar shoirning shoirga bergan ehtirosli baholari emas, professional she'rshunosning nazariy asoslarga tayanilgan teran ilmiy nuqtayi nazari ekanini ta'kidlash kerak. Rauf Parfining peyzaj lirikasini tahlil etar ekan, muallif mana bunday yozadi: "U mazmun bilan to'yingan ohangni izlar ekan, har bir harfning yuragidan chiqayotgan tovushlarga, boshqa harf bilan qo'shilganda qanday sado chiqarishiga quloq tutadi. Evfoniya va omonim kabi

SO‘Z – BOQIY

fonetik hodisalardan, qofiyaning bir necha turlaridan foydalanib, tabiat hodisalarini chuqur o‘rganib, she‘rlarini badiiy shakllantiradi”. Chori Avazning ushbu to‘xtamida shoirga xos she‘rni inja his etish hamda olimga xos ilmiy yondashuv mezonlari sintezlashgani kuzatiladi.

Shundan keyin Rauf Parfining Shekspir ijodida had-di a’losiga ko‘tarilgan sonet, qadimgi fransuz she‘riyatiga xos rondel, yapon she‘riyati tajribalari asosida yaratilgan tanka, xokku singari she‘riy shakllarda erishgan yutuqlari tahlilga tortilgan. Bu tahlillar, birinchidan, Chori Avazning jahon she‘riyati nazariyasiga doir ilmiy asarlarni sinchiklab o‘rganganidan dalolat bersa, ikkinchidan, Rauf Parfi ijodida ushbu she‘riy shakllar milliy barmoq vazni, umuman milliy ruhiyat bilan uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘lishi inja kuzatishlar asosida isbotlangani bilan qimmatlidir. Masalan, rondel haqida fikr yuritir ekan, muallif birinchi va ikkinchi bandler to‘rt misradan, uchinchi band esa besh misradan iborat bo‘lishi, bundan tashqari, ayrim satrlar o‘z holicha yoki biroq o‘zgarishlar bilan takrorlanib kelishiga doir shakliyl talablarni eslatib o‘tadi. Mana bu xulosa esa Chori Avazning tadqiqotchilik salohiyati yuqori bo‘lganini tasdiqlaydi: “Lirik qahramonning ma’lum bir holatini 13 satrda ifodalash shoirdan teran fikrlashni talab etadi. Aynan yoki o‘zgarishlar bilan takrorlanadigan satrlar nozik didni; mazmunni aniq yetkazadigan tuyg‘uli so‘zlar va qofiyalar axtarishni talab etadi. **Bu shaklbozlikka olib boradi deb qo‘rqmaslik kerak. Negaki, no‘noq shoir qanday shakl-da yozmasin, no‘noqligicha qolaveradi**” (Ta’kid bizniki – N.J.). Chori Avaz Rauf Parfining bu boradagi yutuqlarini “Bu kun mening yuragim bo‘m-bo‘sh” rondeli tahlili asosida isbotlaydi. Shoirning she‘riyatimizni yangi bir she‘riy shakl bilan boyitganini ta’kidlaydi. Yapon “tanka”sini milliy she‘riyatimizdagi ruboiy bilan qiyoslar ekan, ularning o‘ziga xosliklarini aniq-tiniq ko‘rsatib beradi. Ruboiy ko‘proq falsafiy xulosa va mushohadakorlikni mujassam etsa, “tanka”da xulosasiz falsafa va lirik tuyg‘u ifodalani-shi, “tanka” texnik jihatdan ruboiydan ko‘ra erkinroq ekani bois she‘riyatimizning yangi shakli sifatida o‘zlashtirilsa, maqsadga muvofiq bo‘lishi haqidagi fikrlar Chori Avazning ilmiy tafakkuri yuksak ekanidan darak beradi. Muallif tahliliy fikrlarini dalillashda rus adabiyotshunoslari N.Konrad va A.Belinskiy, litva shoiri E.Mejelaytis, o‘zbek ijodkorlaridan Abdulla Oripov va Tilak Jo‘ra adabiy-estetik qarashlariga murojaat etadi. Shuning barobarida, mana bu tarzda tanqidchilarga e’tirozlarini ham bildiradi: “Bizning munaqqidlarimiz o‘z asarlarida she‘riy shakllar va vaznlar haqida deyarli to‘xtalmaydilar. Agar ular bu masalalar allaqachon hal etib bo‘lingan deb o‘ylasalar, shakl va mazmun birligi mohiyatini yaxshi anglamagan bo‘lib chiqadilar. She‘riyatimizda yangi paydo bo‘layotgan va bo‘ladigan hodisalarga nisbatan beparvolik qilgan bo‘ladilar”.

Chori Avaz fikricha, shoirlar ikki toifaga bo‘linadi: a) tadqiqotlar bilan shug‘ullanadigan va b) bunga e’tiborsiz. Tadqiqot bilan shug‘ullanish deganda u ilmiy darajaga intilishni emas, o‘z adabiy-estetik olamini muntazam boyitib borishni nazarda tutadi. Hozirgi kunda haqiqiy ma’nodagi tadqiqotlar bilan shug‘ullanmay turib ham, ilmiy darajaga da’vogarlik qiladigan “shoir”lar ko‘payib ketdi. Chori Avaz esa havas qilarli nazariy bazaga va tadqiqotchilik mahoratiga ega ekanini maqolalari bilan isbotlagan bo‘lsa ham, ilmiy daraja olishga intilmagan. U Abdulla Oripov, Rauf Parfi va Tilak Jo‘ra misolida tadqiqot bilan chinakam shug‘ullanadigan shoirlar badiiy ijodda ham yuksak maralarni egallay olishi haqida so‘z yuritadi. Shu asosda “... o‘rtamiyona, tadqiqotlar bilan shug‘ullanmaydigan shoirlar ko‘payib borayotgan bir paytda Rauf Parfi izlanishlariga sal parishonlik bilan yondashilganlik sezilishi”ni, u jahon ilg‘or she‘riyatining eng yaxshi tajribalarini puxta o‘rganib, o‘zi ham o‘shalar darajasida tura oladigan asarlar yaratgani-ni alohida ta’kidlaydi.

“Ruhiyatni poklovchi she‘riyat” maqolasida she‘riyatimizda yangi yo‘l ochgan shoir Rauf Parfi ijodiga sotsialistik realizm qoliplari asosida yondashib, asl mohiyatga zid baho bergan o‘sha davrning nomdor adabiyotshunos olimlari va munaqqidlari bilan bahsga kirishib, o‘z ilmiy qarashlarini ishonarli dalillay olgani Chori Avazning qat’iyatli va mahoratli she‘rshunos bo‘lgani isbotidir. Uning fikricha, har uchala munaqqid (o‘sha davrning nomdor olimlari – N.J.) she‘rning na kompozitsiyasiga, na qaysi zamon – o‘tganmi, hozirgimi, kelasi zamonmi – ifodalanayotganiga e’tibor berishadi. Shu bois she‘r mazmuni butunlay o‘zgartirib tahlil etiladi.

Chori Avaz badiiy asarga yuzaki yondashgan, tagmatnda ifodalangan yashirin ma’nolarni uqmagani, “men nima deyman-u qo‘bizim nima deydi” naqlidagi kabi she‘rga unda mavjud bo‘lmagan butunlay teskari mazmun “yuklagan” munaqqidlarni tanqid qilish bilangina cheklanmaydi. Rauf Parfi she‘rlarini so‘z san’ati qonuniyatlaridan, lirik kechinma, badiiy obraz tabiati va falsafiy-estetik tafakkur mezonlaridan kelib chiqib qanday tahlil etish kerakligini amalda ko‘rsatib beradi. Jumladan, “Tong otmoqda...” she‘ri borasidagi sayoz fikrlar bilan munozaraga kirishar ekan, qarashlarini ilmiy mantiq asosida quyidagicha dalillaydi: “Bir tomonda Yer sharini yarador etgan va tong mahv etayotgan tun, ikkinchi tomonda yarador, ammo “Boshlarida yashil chambarakli (yashillik – abadiyat timsoli)” Yer shari, tong, quyosh, nurlar va odamlar. Tong uchala munaqqid o‘ylaganidek Yer sharini emas, o‘zining va bizning azaliy dushmanimiz bo‘lgan tunni quyoshni zambarak etib otmoqda, yashillik, hayot manbayi – yerga bu jangda ko‘maklashmoqda. Uchala munaqqid “yashil chambarakni”, eng muhimi, tong otayotgan o‘qlarga, ya’ni tongga yuragini tutayotgan odamlarni unutib qo‘yishadi. O‘z oldilariga “tong o‘q otib hayot manbayi yerni yaralayotgan bo‘lsa, odamlar nega unga yuragini tutadilar?” deb savol qo‘ymaydilar. Shoir “Odamlar shu tongga yuragini tutadilar”, deb uning tunga qarshi odamlar uchun kurashayotganiga ishora qiladi. Tong ezgulikning to‘pchisiga – kurashchisiga (Tongning ramziy ma’nosi faqat bugina emas), quyoshni shu kurashchining quroli – zambaragiga o‘xshatadi”.

Shoirning mazkur maqolasida yana quyidagi ahamiyatli tanqidiy va tahliliy fikrlar ilgari surilgan:

- munaqqid nazmdan ocherkdagi aniqlikni talab etyapti. Bunday talab she‘riyat nazariyasidan bexabarlikni ifoda etadi;
- Rauf Parfining aksar she‘rlarida esa, shu jumladan “Yoshlik zangor fasl...” she‘rida ham shoir qarashlari, g‘oya yashiriladi, o‘quvchiga ishonib, yurakdagi butun dard obrazli ifoda etiladi. Bu xususiyat san’at asarlariga joziba qo‘shadi;
- shoir aytmoqchiki (“Bir lahza dostoni” she‘rida – N.J.) bir lahza o‘zligini yo‘qotgan – o‘z e’tiqodidan chekingan, qarshi borgan, sotqinlik yoki xoinlik qilib qo‘ygan kishi o‘sha lahzadan boshlab o‘zligidan butunlay mahrum bo‘lishi mumkin. Unday odam “yaproq kabi oyoq ostida xazon” – nest-nobud bo‘lishi, kulga aylanib qolishi mumkin. Hammaga ayonki, bunday odamni o‘zligiga qaytarish jarayoni atrofdaigilar uchun og‘ir kechadi. Xuddi ushbu satrlardagi holat she‘rning mohiyatini tashkil etadi;
- Rauf Parfining lirik qahramonlari ideal ma’nodagi soflikka, hayotga tashna, o‘z yo‘lidan qaytmas va e’tiqodida sobit, bezovta va kurashchan. Ular dunyodagi har qanday g‘am-u kulfatga beparvo qarab turolmaydilar. Dunyoning kelajagiga o‘zlarini javobgar biladigan kishilardir.

Chori Avaz tadqiqotchilik mahoratining olmos qirralari “Yuzma-yuz” bilan yuzma-yuz” maqolasida, ayniqsa, yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu nimalarda ko‘rinadi? Birinchidan, u fenomenal shoir Abdulla Oripov ijodini eng kichik to‘rtligidan yirik dostonlarigacha to‘liq biladi va yaxlit tizim sifatida tasavvur eta oladi. Shoir she‘riyatining tomir urishini nozik his etadi. “Yuzma-yuz”ni tahlil etar ekan, maqsadni avvaldan aytish shoirning o‘ziga xos uslubi ekaniga, “Pushkin”, “Onamga xat”, “Albomga”, “Men nechun sevaman O‘zbekistonni?”, “Temir odam”, “Asrimiz odami” kabi she‘rlari ham shu uslubda bitilganiga urg‘u beradi. Jumladan, shoir “Onamga xat” she‘rini “Qaytgim keldi, onam, yoningga, Yuragimda ismsiz dardlar” deb boshlab, so‘ng yuragidagi “ismsiz dardlar”ini ifodalasa, “Temir odam” asarini “Bir haykal turibdi, U – Robot emish” deb boshlab, gap nima haqda ekanini shu bilan anglatishi bunga dalil sifatida keltiriladi. Bu o‘ziga xos uslub “Yuzma-yuz” she‘riga kelib yanada sayqallanganini, she‘r kompozitsion qurilishi, dinamikasi, ohangi, obrazlar dunyosi, hayot muammolarini aks ettirishi jihatdan yangi bir darajaga yuksalish ekanini aniqlaydi.

Maqolaning ikkinchi yutug‘i muallifning “Yuzma-yuz” tahlili orqali Abdulla Oripov she‘riyatiga xos badiiy-estetik qonuniyatlarni ko‘rsatib bera olganida namoyon bo‘ladi. Jumladan, xarakter yaratish, asosan, sujetli asarlarga xosligi, poeziyada bunga erishish birmuncha mushkul ekani haqida so‘z yuritgan Chori Avaz zakovatli sinchi sifatida o‘z oldiga katta maqsad qo‘ygan shoirgina sujet injiqliklarini yengib, uni asarning muvaffaqiyatini ta’minlaydigan vo-sitaga aylantirishi va shu asosda xarakter yaratishi haqidagi

ilmiy-nazariy xulosaga keladi. Xarakter, uning fikricha, lirik asarning xalqchilligini va milliyligini ta’min etishda, g‘oyani o‘quvchiga mumkin qadar to‘laroq yetkazishda beqiyos ahamiyatga ega. Badiiy obrazda ifodasini topgan xarakter asarning ta’sir kuchini hech bo‘lmaganda ikki hissa oshiradi: avvalo, xarakterning o‘zi bevosita, so‘ng tasavvurda jonlangan obraz orqali. Shu asosda “Yuzma-yuz” she‘rining muvaffaqiyatlaridan biri lirik qahramon xarakterining ishonarli va o‘ziga xos dinamika bilan yoritilganida ekani-ni aniqlaydi. Muallif she‘rda xarakterning mukammalligi ikki xususiyat – birinchidan, voqelikning badiiy tasvirida, ikkinchidan, lirik qahramonning unga munosabatida namoyon bo‘lishini tahlillar asosida isbotlaydi. She‘rdagi:

*Nahotki, dunyoda haqsizlik mangu,
Nahotki, odamzod qilingandir oq?!
Nahot, o‘sha Freyd haq bo‘lsa, yohu,
Nahot, qotil bo‘lsa o‘sib chaqaloq?! –*

misralarini keltirar ekan, mana bunday ahamiyatli xulosaga keladi: “Freyd bilan bo‘lgan bahsda lirik qahramon xarakterining muhim qirrasini ko‘rinadi. Freyd bugungi insonni ibtidoiy odamdan farq qilmaydi, deb hisoblaydi. Inson ongiga mutlaq (o‘zgarmas) narsa sifatida baho beradi. Lirik qahramon esa inson faoliyatini yuksalish, o‘zligini anglash sari harakatlanishda, deb biladi”. Bunday fikrga kelinishi Chori Avazning, avvalo, “Yuzma-yuz”dagi Abdulla Oripov estetik konsepsiyasini teran anglaganidan, ikkinchidan, Freydning psixoanaliz nazariyasi bilan qiyoslab, ular falsafiy qarashlaridagi tafovutni aniq-tiniq ajrata olganidan dalolat beradi.

Chori Avaz maqolasining uchinchi yutug‘i “Yuzma-yuz”dagi “yulduzni kashf etib avom nom olgan xalq” va “rangpar singil” obrazlariga yuklangan ijtimoiy-falsafiy mohiyat teran yoritilganidir. Shoirning o‘z xalqi o‘tmishi bilan “Yer yuzida zulmat-u vahshat hukmronlik” qilgan zamonni qiyoslagani zamirida faqat xalqiniginaga emas, butun insoniyat hayotidagi ziddiyatni o‘ylashi aks etgani, “yoshlik sofligiga” qaytayotgan dunyoning kelajagi uchun qayg‘urishi, qismdan butunga, oddiydan murakkabga borish tabiatning temir qonuni ekanidan kelib chiqib, kelajak qarshisida murakkab masala ko‘ndalang turgani va bu muammoni yechmoq uchun xalqlar tarixini puxta o‘rganish zaruratini uqtirishi kabi xususiyatlar olim nigohi bilan ochib beriladi. Bundan tashqari, “Yuzma-yuz”dagi “birovlar”, “xudbin tengdosh”, “ko‘lmak davra” singari obrazlarning badiiy-falsafiy funksiyasi tahlil etiladi. Muallif fikricha, ular o‘tmishdagi zulmat-u vahshatlarning sarqiti emas, taqdirning erkalatishi natijasida paydo bo‘lgan va paydo bo‘layotgan erkatoylar, chiroybozlar, to‘qlikka sho‘xlik qiluvchilar sifatida tasvirlangan.

To‘rtinchidan, maqolada “Yuzma-yuz” va undan keyinroq yaratilgan “Noma’lum odam” she‘rlarining lirik qahramonlari xakteri qiyosiy jihatdan chuqur tahlil etilgan. Xarakteridagi ayrim xususiyatlarni istisno etganda, ular bir-biriga yaqin turishi, noma’lum odamni bilimdonligi, zukko va donishmandligi, daholarga xos tiniqlik va sokinlik borligi, fe’li ummondek kengligi, atrofidagi odamlar ruhiyatini va hayot tarzini, taraqqiyotni chuqur his etishi, keksa va tajribali ekani jihatidan “Yuzma-yuz” qahramonidan ustun qo‘yish ham mumkinligi aytiladi. Ammo noma’lum odam insonning taraqqiyotdagi rolini o‘z falsafasi bilan rad etishi, insonga ijtimoiy emas, biologik tip sifatida qarashi nuqtayi nazaridan kurashchanlik xususiyatiga ega “Yuzma-yuz” lirik qahramoniga yeta olmasligi tahlillar asosida dalillangan. “Asrimiz odami” va “Yuzma-yuz” she‘rlari qahramonlari xakteri ham xuddi shunday qiyosiy tahlil etilgan va muhim umumlasmalar chiqarilgan. Bular barchasi Chori Avazning adabiyotni yaxlit tirik organizm sifatida tasavvur etgani, uning yurak urishini inja his qilgani, badiiy so‘zning shaxs kamoloti va jamiyat ravnaqiga katta ta’sir ko‘rsata olish qudratini teran anglab, tadqiqotlarida chuqur ilmiy mantiq asosida dalillay bilgani isbotidir.

Xulosa sifatida Chori Avaz botin diydasi ochiq, tuyg‘ulari sof va tiniq, tafakkuri teran va o‘tkir, fahmida mezoni bor ijodkor va tadqiqotchi bo‘lgan, deyish mumkin. Ana shunday ijodkorlarga avlodlar qalbi va shuuriga chaqmoqdek ta’sir ko‘rsatadigan, zamonlar o‘tsa-da ahamiyatini yo‘qotmaydigan adabiy-ilmiy meros qoldira biladi. Ana shunday ijodkorlarga asarlari bilan millat estetik tafakkurining yuksalishiga asrlar osha xizmat qilmog‘i mumkin. Ayon bo‘ladiki, inson umri foniy bo‘lsa-da, agar o‘zidan tirik so‘z qoldira bilsa, ezgu nomi yuzyillar osha yashayajakdir.

Nurboy JABBOROV,
filologiya fanlari doktori,
professor

Millat mulki

“XOLDORXON” DOSTONINING KOMPOZITSIYASI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR

“Xoldorxon” “Go‘ro‘g‘li” turkumidagi dostonlardan hisoblanib, ancha yirik hajmga ega (437 bet). Ergash Jumanbulbul o‘g‘li tomonidan kuylab kelingan bu doston 1927-yili Samarqandda yozib olingan. Uning bosh qismi Hodi Zarif tomonidan, qolgan qismlari shoirning o‘z qo‘li bilan yozilgan.

Doston “Xoldorxon” deb nomlansa-da, Qirim podshohi Xoldorxon asarda faqat asosiy epik voqealarning sababchisi va “katalizator”i sifatida ishtirok etgan. An‘anaga ko‘ra, bosh epik qahramon Go‘ro‘g‘li bo‘lib, u asosiy figura, asarning boshlanishida ham, eng oxirida ham uning ta‘rif-u tavsifi beriladi. Bu yerda, aytish mumkinki, dostonning nomlanishi shartli, chunki ta‘kidlaganimizdek, Xoldorxonning epik voqelikdagi roli ancha zaif va cheklangan.

Ushbu epos to‘g‘risida V. M. Jirunskiy, H. Zaripov kabi olimlar fikr bildirib o‘tgan bo‘lsalar-da, u yaxlit ilmiy tadqiqot doirasiga tortilmadi. Faqat ayrim masalalarda dostonga murojaat qilingan. Sh. Turdimov “Go‘ro‘g‘li” turkumi dostonlaridagi Ahmad Sardor obrazi haqida to‘xtalganda “Xoldorxon”dagi Ahmad Sardorni ham mavzu yuzasidan tilga olib o‘tadi. “Xoldorxon” dostonining ayrim leksik xususiyatlari haqida tilshunoslikka oid maqolalar ham vujudga kelganini qayd etish joiz.

Mazkur doston nazariy jihatdan romanik deb hisoblansa-da, bizningcha uni qahramonlik dostonlari sirasiga kiritish mumkin. Dostonda jang tasvirini ifodalovchi epizodlar ham talaygina. Ushbu maqolamizda “Xoldorxon” dostoni to‘g‘risida ma‘lumotlar berib uni ilmiy tadqiqot doirasiga tortish masalasini ko‘tarish fikridamiz.

Dastlab dostonning kompozitsion qurilishi to‘g‘risida. Y.S.Kotlyarning “Lianja va Nsongo haqida” (G‘arbiy Afrika, mongo qabilasi) eposi bo‘yicha yaratgan sujet sxemasini “Xoldorxon” dostoniga nisbatan qo‘llaymiz. Doston sxemasi muayyan mavzularni o‘z ichiga olgan quyidagi asosiy bloklardan (Y.S.Kotlyar atamasi) iborat:

I. Tarix avvali.

- 1.1. Qahramonning ta‘rifi.
- 1.2. Qirim podshosining to‘y boshlashi va to‘yga Go‘ro‘g‘li hamda yaqinlarining taklif etilishi.
- 1.3. Qirimga borgan Avazbekning to‘ydan norozi qaytishi.

II. Tarix.

2.1. Avazbekning qistoviga ko‘ra, Go‘ro‘g‘li boshchiligidagi qo‘shinning Qirimga g‘azo – or-nomus uchun urushga jo‘nashi.

2.2. Go‘ro‘g‘lining Ahmad Sardorni Chambil himoyasi uchun yo‘ldan ortga qaytarishi.

2.3.1. Ahmad Sardorning Chambilga hujum uyushtirishi, yengilib qochgan Og‘a Yunus tarafdorlarini ta‘qib qilib borib qirg‘iz eli bilan jangga kirishishi.

2.3.2. Go‘ro‘g‘lining Xoldorxon bilan jangi va g‘olibiyati.

2.3.3. Go‘ro‘g‘lining Xoldorxonga Rum Qaysaridan yordam olishi uchun imkon berishi.

2.4.1. Qirg‘iz Xidirali huzuridagi Og‘a Yunus parining Hasan Chopson madadi bilan Ahmad Sardorni yengishi.

2.4.2. Go‘ro‘g‘lining Qaysarshohni o‘ldirib, Xoldorxonni hal qiluvchi jangda yengishi va yurtga qaytishi.

2.5.1. Hasan Ko‘lbarning dashtda uxlab qolishi va Qaysar qo‘shinlarining uni bog‘lab Rumga olib ketishlari.

2.5.2. Yunus va Misqol parilarning Hasan Ko‘lbar o‘g‘li Samandar polvonga otasi haqida xabar yuborishlari va uning o‘z otasini qutqarishi.

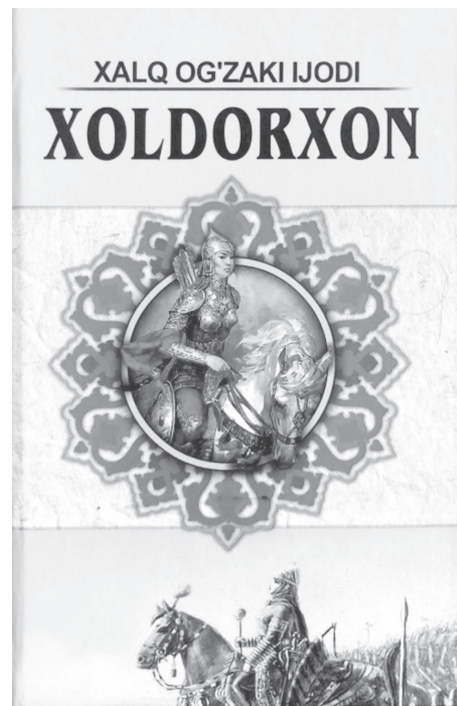
III. Yakun.

3.1. Taka-yovmit elida g‘olib Go‘ro‘g‘lining qaytishi munosabati bilan katta to‘y berilishi (*To‘yda Ahmad Sardorning kechirilishi*).

3. 2. Go‘ro‘g‘libekning ta‘rif-u tavsifi.

Keltirilgan 13 ta blokdan ko‘rinib turibdiki, asosiy epik voqelik ichida bir emas, bir necha voqealar zanjiri mavjud. Rus folklorshunosi V.Y.Propp yozganidek, “Epos va ertaklarda voqelik, asosan, qahramonning uydan chiqib ketishi bilan boshlanadi. Qahramonning yo‘li eposning o‘q chizig‘idir. Bu kompozitsiyaning qadimgi shakli”. Dostonlar, ko‘pincha bosh qahramonning yo‘lga chiqishi va (*g‘olib bo‘lib*) qaytishi voqeasi (*yoki yo‘lga chiqib biror yurtni egallashi*) bilan tugashi mumkin. Ya‘ni, yagona sujet chizig‘i (*va ba‘zan o‘zbek dostonlarida bo‘lganidek, shu asosiy voqelikka bog‘liq yana bir-ikkita qo‘shimcha voqea*). Murakkabroq tuzilgan sujetlar, umuman olganda, keyingi davrlarda yaratilgandir.

“Xoldorxon” dostonida ikkita sujet liniyasini ko‘rish mumkin: Xoldorxon va Go‘ro‘g‘li bilan bog‘liq voqealar chizig‘i. Ular, ko‘rib o‘tilganidek, kesishadi, ya‘ni Xoldorxon mag‘lub etiladi, Go‘ro‘g‘li liniyasi shakllanishda davom etadi. Dostonda Xoldorxon bilan bog‘liq voqealar tizimida uning Rum qaysarini yordamga chaqirishi, Rum qaysari qo‘shinlari voqealari tizimida esa ularning Hasan Ko‘lbarni Rumga olib ketishlari bilan bog‘liq ichki epik voqealar joylashtirilgan(1). Asosiy Go‘ro‘g‘li voqealari tizimida Ahmad Sardorning Taka-yovmit yurtiga urush boshlashi (*umuman, “Xoldorxon” jangnoma dostonlariga yaqin*), Hasan

Ko‘lbarni qutqarish uchun Yunus parining Samandar polvonni jo‘natishi(2) va bu voqeliklarning barchasi berilajak katta to‘y (*To‘y munosabati bilan Ahmad Sardorning tarafdorlari Go‘ro‘g‘libekdan uzr so‘rashi va bek ularni kechirishi*) va Go‘ro‘g‘lining tavsifi bilan yakun topishi.

“Xoldorxon” dostonida bunday ko‘psonli katta-kichik syujetlardan iborat murakkab kompozitsiyaning mavjudligi uning “Go‘ro‘g‘li” turkumidagi dostonlarning, aytish mumkinki, keyingi “mahsulot”laridan biri, deb xulosa chiqarishimizga imkon beradi.

Bundan tashqari, doston voqealari boshlanish sababi, motivirovka yorqin rivojlantirilgan: Xoldorxonning Go‘ro‘g‘li va uning yaqinlarini to‘yga taklif etishi va o‘rtadagi kelishmovchilik sabab, Avazbekning or-nomus uchun Qirimga borishga Go‘ro‘g‘lini ko‘ndirishi. Xuddi shu dalil ham dostonni nisbatan so‘nggi paytlarda ishlab chiqilgan, deb aytishimizga asos bo‘ladi. Bu haqda yana V.Y.Proppga murojaat qilamiz: “Epik folklor namunalarida (she‘riy hamda nasriy) tashqi motivirovkaning mavjud bo‘lishi shart emas. Mantiq kerak, lekin majburiy emas. Eposning badiiy mantiqi tafakkurning sabab-oqibat mantiqiga mos kelmaydi... Mantiqiy motivirovkalar keyinchalik kiritilgan, har doim komil ishonch bilan aytish mumkinki, yorqin motivlashtirilgan eposlar motivlashtirilmagan yoki zaif motivatsiyaga ega bo‘lgan eposlarga nisbatan keyingi davrlarda yaratilgan yoki ishlab chiqilgan”.

Shunday bo‘lsa-da, o‘zak sujet (Sh. Turdimovning iborasicha, bobo sujet) ancha qadimiy. Bunday deyishimizga sabab:

Birinchidan, o‘zak sujet voqeligi, ya‘ni Go‘ro‘g‘lining “dushman” elga qarshi kurashishi va uning g‘olib keliishi. Bu eng keng tarqalgan qadimiy epik

voqelik. Mazkur sujetni eng qadimgi qahramonlik, jangnoma, romanik turdagi eposlarda uchratamiz.

Ikkinchidan, eski afsonaviy tasavvurlarning, animistik qarashlarning, qadimiy an‘anaviy epizodlarning epik tasvirlarini o‘zida saqlaganligi.

Uchinchidan, mifologik personajlarning (dev, pari kabilar), an‘anaviy obrazlarning mavjudligi.

Yuqorida sanab o‘tgan o‘n uchta blok (*va undan ziyod; kichik epik epizodlar bu hisobda yo‘q*) voqeliklari hajm, tasvir usuli jihatdan bir-biridan farqlanadi. Masalan, urush, jang bilan bog‘liq “sahna”lar uzoqroq davom etadi, tasvir uslubida quyuqroq badiiy bo‘yoqlardan foydalaniladi, ayrim boshqa blokda voqeliklar, aksincha, bayon bilan qora matnda aytib ketilishi mumkin va h.k.

O‘zak sujet masalasiga qaytsak. Epik dostonimiz, yuqorida aytganimizdek, keyinroq ishlanganidan bo‘lsa kerak, bosh epik voqelikning boshlanishi, “tuguni” yoki motivirovkasi janjalli ziddiyat emas, ancha “madaniyroq”– to‘yda kelishmovchilik sabab or-nomus, sha‘n uchun kurash masalasi birinchi planga chiqadi. Ya‘ni, maqsad faqat borib o‘zga yurti bo‘ysundirish emas.

Ikkinchidan, Sardor Ahmadning xiyonati va uning Go‘ro‘g‘li tomonidan kechirilishi, umuman, or-nomus uchun jangga kirilishi kabi axloqiy motivlarga urg‘u berilishi ham dostonning bobosujet matniga keyinroq qo‘shilgan motivlar, deb qarash mumkin.

Doston, barcha “Go‘ro‘g‘li” turkumidagi dostonlar singari an‘anaviy, ya‘ni Go‘ro‘g‘libekning ta‘rifi bilan boshlanadi, gap Qirimdagi tatar podshosi Xoldorxonning saroyiga ko‘chiriladi. Go‘ro‘g‘lining ta‘rifi bu yerlarga yetib kelganidan tatar shohi ularni to‘yga taklif etmoqchi va shu ish bahonasi bilan ta‘rif-u maqtovlarning naqadar rost-yolg‘onligin bilmoqchi bo‘ladi. Dostonning asosiy motivatsiyasi shudir.

Keyingi epik voqelik bir yo‘nalishda ketadi, ya‘ni Go‘ro‘g‘libek Xoldorxon podshoni yengib, uni islom diniga kirgizib (*ammo bunga u qadar urg‘u berilmaydi*), yurtiga qaytadi va g‘alaba sharafiga to‘y beradi.

Ushbu maqolada dostonning faqat bir jihati, asosan, kompozitsiyasi to‘g‘risida fikr yuritdik. Dostonning badiiy tasviriy vositalari, ba‘zi epizodlar ifodasi (*jang maydoni, pahlavonlar kurashi, to‘y tasvirlari*), an‘anaviy personajlar, hatto ayrim olingan obrazlar (*masalan, Ahmad Sardor mazkur dostonda boshqa eposlardan farqli talqinga ega*) va boshqa epik jihatlari kelajakdagi filologik tadqiqot ishlari uchun juda ko‘p materiallar bera oladi, deb o‘ylaymiz.

Gulshan RAHIM,
filologiya fanlari nomzodi

Yaxshilar yodi

Mahmud Sa'diy oshiq edi

Ustoz mangu makoningiz nurlarga to'lsin, ilohim! Siz kutgan romanning birinchisini yozdim. Toza milliy – “O'zbek o'tovi” deya siz yaxshi ko'radigan sarlavha qo'ydim. Afsuski, siz yo'qsiz. Ha, ustozim-a, qadringiz bilindi. Bilinganda ham juda yomon bilindi.

Qo'lga qalam ushlagan ijodkor-u jurnalistlar barcha birdek ustoz Mahmud Sa'diy domlani tanir edi. Hech bo'lmaganda birovlardan eshitgan chiqar. “O'zbekiston adabiyoti va san'ati” gazetasida Mahmud Sa'diy domla, Ahmad Otayev bilan bir xonada o'tirib ishlardi. Shu tahririyatga ishga kelib, ular bilan qadrdonlashib ketdim. Ayniqsa, hikoyalarimni o'qigach ustoz mehribonlik ko'rsata boshladi. Bir kuni hikoyalarni to'plab ber-chi, Ahmad ustidan bir ko'rib bersin, deb qoldi. Xursand bo'lib o'ntacha hikoyani olib borib berdim. Ahmad aka obdon tahrir qilib berdi. Keyin ikkalasi birga muhokamaga o'tirishdi:

– Yozganlaringdan umid bor. Lekin biz boshqa bir narsani o'yladik. Xarakteringdagi o'jarlik hozircha sening zararingga ishlayapti, agar shuni foydangga ishlatsan desang, qattiq mehnat qilishingga to'g'ri keladi. Albatta, bunda o'z ixtiyoring, o'zbilarmonlikdan kecha bilish, dedi. Shu bilan hikoyalarimni kitob qilib chiqardim. Oradan ancha vaqlar o'tdi. Boshqa gazetaga ishga o'tib ketgandim. Bir kuni ularning oldiga borsam, yana yozayapsanmi, deyishdi. Yozmayotganimni aytdim. Arzimaydigan narsa uchun qog'oz qoralash shartmas, deb hisoblagandim. Chunki yozganlarimga hech bir adabiyotshunos fikr bildirmadi. Albatta, Bahodir Karimning munosabatlarini hisobga olmaganda. Bahodir Karim menga dars bergan ustoz, ko'ngil uchun aytganidir, balki. Demak, qalamni pishitish kerak edi. Shunga maslahat so'rab keldim, deya jiddiy turib oldim. Ahmad akaning aytishicha, menda adabiyot haqida tushuncha bor-u, yo'l yo'q ekan. Shu gap sababidan, xasga uchqun sachragandek, suhbatimiz jonlanib ketdi. Xullas, boshlovchi ijodkor sifatida modern uslubda yozish ijodkor bo'lishni belgilamas ekan. Birdan sustlashib qoldim. Ijodkor bo'lish uchun yo'l yo'riq ko'rsatilmaydi, lekin yaxshi yozish uchun maslahatni tinglash va izlanish shart ekanligini tushuntirishdi. Jahon adabiyotida modern yo'ldagi ijodiy asarlarni yaxshi tahlil qilgan mutaxassis Ahmad aka suhbatimizning yakuniy so'zini aytadigan bo'ldi:

– Bu shakldan voz kechib, klassik uslubda ijod qilishga o't, milliy adabiyotimiz ehtiyoj sezgan yo'l – shu. Millatimiz ham klassik uslubdagi asarlarni yaxshi qabul qiladi, – deya gapning lo'ndasini aytdi. Bu suhbatdan keyin ular bilan avvalgidek ko'rishardik, suhbatimiz qizg'in tus olardi. Mahmud akani faqat kechki paytgina aniq ishxonasidan topish mumkin bo'lardi. Ishdan qaytayotib ustozni savollarga ko'mib tashlardim. Goho metro bekati ustida soatlab gurunglashib qolardik. Shunday kunlarning birida kutilmaganda savol berib qoldi:

– Shukurni ustozim deb maqola yozib yuribsanmi? Qani, ustozing bo'lsa buni aniqlaymiz, – deya kuldi. – Shukurdan, gaplaringni bir jumla bilan anglat-chi, nimalarni eshitgan ekansan?

O'ylanib qoldim. Savol o'ta qaltis. Ochig'i, bir necha yildan buyon ni-

malarnidir tushunib yetarmikan, deya men uchun jon kuydirib yurgan odamning ixlosini qaytarib qo'yishdan qo'rqib ketdim.

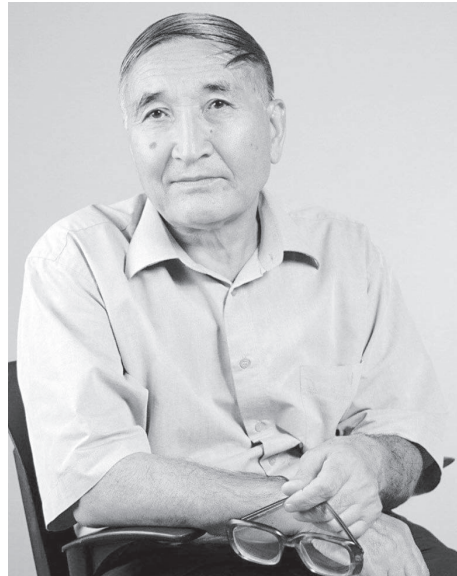
– Biz adabiyotdan haqiqatni topamiz, deb adashib ketdik. Yurt mustaqil bo'ldi, iymonimiz o'zimizga qaytdi. Endigi avlod avval haqiqatni topib, keyin adabiyotga kirib kelyapti. Silarga havasim keladi, – degandi sal o'kinch bilan bir gal Shukur aka. Bu gapni eshitgan Mahmud akaning ko'zlari chaqnab ketdi.

– Shukur bilan adabiyot to'g'risida ko'p sirlashganmiz, – deya gap boshladi ustoz. – U juda katta iste'dod edi. Milliy adabiyotimizga zo'r xizmat qildi. Lekin u hammasini tushunganida ancha kech bo'lgandi. Aslida jahon adabiyotiga chiqadigan qalami bor edi. Buni o'zi bilardi. Iqrori shunday ediki, Xudoyim bu dunyo hayotining mohiyatini din orqali bandalariga bayon qilib bergan ekan. Umrimizning katta qismini mag'iz emas, po'choq bilan mashg'ul bo'lib o'tkazibmiz, po'choqni mag'iz deya tasavvurda shakllanib ijodkor bo'libmiz. Endi qiyin, mag'izga tish o'tmayapti. Hayot yo'limiz haqiqat yo'lidan uzoqlarda qolib ketgan ekan, deya chin dildan achinib ketardi. Ana shunday aqlli odam edi. Sengaki shu iqrorini aytgan ekan, senda nimanidir ko'rgan. U oddiy odam emasdi.

Shundan keyin ustoz qalbini ochib suhbat quradigan bo'ldi. “Ahmaddan ko'p narsa o'rgansa bo'ladi. Ilmning koni. Lekin undan sug'urib olmasang, shunchaki beradigan xilidan emas, – derdi. – Ko'nglida kiri yo'q odamni izlab qolsang, u yoningda har doim ko'rib yuradigan Bekqul Egamqul bo'ladi. Ko'ngli toza odam, tafakkuri keng, undan hech qachon yomonlik kelmaydi, faqat bir sharti shuki, ta'sirchan, to'g'riso'z fe'ling bor, o'ziga yaqin olsa ham ko'p muloqot qilaverma. Chunki uning beg'uborligiga ishonib qolsang, hayotda adashasan. Hamma odamlar shunday deb o'ylab qolasanda. Eh, bunday beg'uborlik hammada ham bo'lavermaydi. Nafsigas do'st bo'lganlar hiylakor bo'lishadi, shunchaki kayfiyat yuzasidan aytilgan hazil-mutoyibadan ham katta fojia yasab olib, qasd olishga kirishadi. Bundan yomoni yo'q. Faqat hayotdan siqilib ketgan kezlardagina bu odamni topib kelib suhbatlash, ruhan yengil tortasan, g'uborlaring ketadi. Bir sirni aytib qo'yay, u sening dashtlardek jilovlanmagan jo'shqin tuyg'ularingga shinavanda, shuni ham unutma!”

Bekqul aka ham ko'p yillar shu tahririyatda ishlagan, qadrdonlashib ketganmiz. Oradan ikki-uch yil o'tib suhbatlarimizning mahsuliga aylangan beshta hikoya olib keldim. Mahmud aka indamay sumkasiga solib qo'ydi. Suhbatlar odatdagidek davom etdi. Hikoyalar haqida so'z ochmadim. Ustoz ham ishora qilmasdi. Keyinroq ko'rishganimizda birdan gap boshlab qoldi:

– Shu kuni metroda ketayotib hikoyalaringga ko'z yugurtirdim, qiziqib qolib uyga borib o'qidim. Hay-hay, uddalaydigan ko'rinasan. Zo'r! Juda zo'r! Hali ham o'sha eski o'zaningga tortish hollari

bor. Muhimi, yangi yo'lga tushib olibsan. Ochig'i, biz o'ylagandan ham yaxshiroq. Endi ko'proq izlanishing kerak, umid qilamanki, ustozing Shukurning armonini ham topasan. Qizig'i, bironta hikoyangda o'ldim-kuydim yo'q. Bilsang, agar shu mavzuda yozaverib siyqasi chiqib ketgandi. Birorta yangi gap yo'q, takrorlar bezdirib yuborgandi-da, o'ziyam.

– Ha, ustoz, bu tuyg'ularning rang-tusini tushunmas ekanman, shu sababdan yozmadim, – dedim.

– Yo'q! – dedi kulib ustoz. – Aslida, bu sahnani his etmasdan turib yozuvchi bo'lish qiyin. Lekin senda, aynan, shu sahnaga boshqa tomondan qarash bor. Bu yaxshi-ku! Misol uchun, “Pechkan”ni olaylik. Hikoyadagi uch personaj – chol, kampir, yigitning qiyofasi, o'y-fikrlari rostligiga ishonitirding. Oila muhiti, bu muhitning insoniyligi hikoyada yaxshi tasvirlangan. Ayniqsa, oiladagi mehr-muhabbat, bir-birini asrab-avaylash ruhi ibratli. Hikoyada o'zbekning o'z (milliy) olami ta'sirli, tabiiy ifodalangan.

Shu bilan ustoz so'zboshi yozadigan bo'ldi va hikoyalarni nashriyotga topshirdim.

Oradan yillar o'tdi. Yana shu savolni ko'tardim:

– Sevgi-muhabbatni tarannum qilgan asar bo'lmasa, odamlar qiziqmayapti. Mana, uchta kitob chiqarib ulgurdim. Natija yo'q. Aynan, qiz va yigitning kuydim-o'ldimi kerak, nazarimda?

Bu savolim aytilgan holicha javobsiz qolaverdi. Shoshib turgan ekan, boshqa biror paytga degancha, ketdi. Shundan keyin ham ko'rishib qolgan paytlarimiz bu haqda hech narsa demasdi. Bir kuni metrodan chiqib ustozning ishxonasi tomon yurgandim, ro'paramdan kelayotgan ekan. Ko'rishganimdan shu mavzuni qo'zg'adim. Avvaliga gapirishni xohlama. Ish bilan bir joyga borishi kerak ekan. O'ylab turib, boradigan joyga ertalab o'tadigan bo'lib gap boshladi. Uzoq gaplashdik. Anglaganim shu bo'ldiki, oshiq ma'shuqasidagi nuqsonni yoki qusurni ko'rmasligi shart ekan. Asar qahramoni ma'shuqasidan keladigan ozorlardan rohatlansa, huzur topsa, sarguzashtlari ishonchli bo'larkan. Ishqiy jarayonlar mukammal bayon qilishga qat'iy kirishilsa, qahramon sevgi so'zini aytmasligi, aksincha holatlar manzarasi shu so'zni ifodalashi bilan o'quvchiga anglatishi, asarning qimmatini oshirishini bildim. Agar tasvirlar zo'r bo'lsa, aytmasdan anglatiladi, basharti, badiiy qahramon shu so'zni

aytishga majbur bo'lsa, o'sha so'z uning umrida oxirgi kalom bo'lib qolishigacha, bir-bir maydalab tushuntirib berdi. Rosa lazzatlanmish. “Xamsa” dostonlaridan boshlab, “O'tkan kunlar”gacha bir boshdan misol keltirib chiqdi. Shu suhbatdan ilhomlanib bir necha marta bu mavzuga qo'l urdim ham. Eplolmadim. Hozircha bu mavzuda qalam tebratishga kuchim yetmasligini bildim. Oradan kunlar, oylar o'tardi, bir gal ustozning ishxonasiga borsam, stolida kitob turgan ekan. Unda ustoz haqida shogirdlari yozgan maqolalar jamlanibdi. Buni ko'rganim yo'q edi, o'qib ko'rsam maylimi, deb so'rab oldim. Kitobni tutqazib, sen ham bir narsa aytarsan, dedi. Shu kuni uyga borishim bilan kitobni o'qib chiqdim, tun yarimlagan mahal qog'oz-qalamni olib yozishni boshladim. Ha deganda, yozganlarim ma'qul bo'lavermadi. Uzoq o'ylanib o'tirib ravishini topgandek bo'ldim: “Mahmud Sa'diy ustozimiz, deya boshladim... Millat ziyolilarining xizmatkori(mardikori) go'yo. U kishi qo'lga tushgan yaroqli darajadagi maqolami, ijodiy asarmi “suvin” teradi. Jilo beradi. Mag'zini ochib beradi. Agar yaroqsizligini bilsa, muallifning nomi qanchalik ulug' bo'lmasin, shartta qizil chiziq tortadi. Imkoni boricha ziyolilarning ziyo nurini ravshanlashtirishga tirishadi. O'zi tinimsiz o'qiydi, o'rganadi, talabalarga dars beradi, gazeta va jurnallarda ishlaydi. Piyoda yuradi. Bir oyog'i oqsaydi, qo'shimchasiga, menga o'xshab ortidan ergashgan, boshog'riq muxlisi kammi? Ularga ham vaqt topadi. Lekin hech qachon qator-qator qilib asar yozib, o'zini namoyon qilishga oshiqmaydi. Yozish qo'lidan keladi. Yozganlari ko'p emas. Kim o'zi u – Mahmud Sa'diy? Millat ziyolilarining yaxshi tomonini ko'radi, nuqsonini yashiradi. Nazarimda, Mahmud Sa'diy so'zi va amali bilan millatning eng sevimli farzandlaridan biridir. Ustoz oshiq. Millatga oshiq. Qalbidagi ulug'vor tuyg'usini oshkor qilsa, uning so'nggi kalomi shu bo'lur!” Ertasiga ustozni izlab borib topolmadim. Nihoyat hafta so'ngida uchrashdik. Yana o'sha metro bekati ustida gurunglasha turib qog'ozni berdim. Bir yarim qog'oz yozuv. Tik turgan joyida o'qib chiqdi. Menga tikilib qaradi. Ko'zlari nurlandi. Kipriklari namlandi. Sen yaxshi yigitsan, buguncha gaplashmaylik, deya ketdi. Keyinchalik kam uchrashdik, telefonda gaplashib turardik. Qishlog'imga ketgandim. Yetti yil yurib qaytdim. 2018-yili yigirmata hikoyam kitob bo'lib chiqdi. Ustozga olib bordim. Universitetda taqdimoti bo'ladi, borib bir xursand qiling, deya taklif qildim. O'zini ancha oldirib qo'ygan bo'lsa ham vaqtida yetib keldi. Juda xursand bo'ldim. Bir kuni telefon qilsam, kel ko'rishaylik, deb qoldi. Uchrashib ko'rishdik. Ko'p gurunglashdik.

– Ey qalamkash, hikoya yozishni bas qil, chinakam roman yoz, – dedi. Ancha yillardan buyon mashqini olish uchun xomaki roman yozaver, deya tavsiya berib kelgan emasmi, birdan maqsadga ko'chdi. Ichim muzladi.

– Aytganingizdek mashqini olib yuribman, hali chog'im kelmayapti, – deya kuldim. Bir dam ma'yus tortdi. Xayolga berildi. Ko'zimga tik boqdi.

– Men-ku qarib qoldim, sen ham yosh emassan, – dedi hafsalasizgina va gapni boshqa tomonga burdi.

Xolmuhammad KARIMIY

Taqriz

Hayotim davomida olmon tili bo'yicha maxsus ta'lim olgan chet tili mutaxassislari tarixini o'rgansam, 1940-yildan hozirgacha 100 mingdan ortiq mutaxassis tayyorlangan va ularning aksariyati muallimlik bilan umrguzaronlik qilgan va qilayotgan ekan. Armonim – agar shu sohaning dastlabki rahbari bo'lganimda, ana shu barcha olmonshunoslarning har biridan muallimlik bilan birga tili o'rganilayotgan adabiyotdan hech bo'lmasa bittagina katta yo kichik asar(masalan, ertak yoki hikoya)ni ona tiliga tarjima qildirganida, milliy adabiyotimiz qanchaliga boyib ketgan bo'lardi. Xuddi shunday orzuni Usmonli Turkiyaning sobiq madaniyat va maorif vaziri mamlakat ozod va mustaqil bo'lgan kunlardan boshlab yo'lga qo'ygan va dastlabki loyihasi “Ming bir tarjima” deb atalgan ekan.

Shu loyiha asosida jahon adabiyoti-ning eng sara asarlaridan 500 asarni turkchaga va turk millatining 500 sara asarining jahon tillariga tarjimasini amalga oshirgan ekan. Shu kayfiyatda farg'onalik olmon tili o'qituvchisi va shoir A'zam Ismoilning olmon adabiyoti-ning zabardast vakili Haynrix Hayne-niing “Olmoniya. Qish ertagi” dos-tonining asiyatdan qilgan tarjimasini o'qib chiqdim va quyidagicha xulosalar chiqardimki, ularni Siz aziz gazetxonlar bilan baham ko'rmoqchiman. Shoyadki, hozirgi chet tili muallimlari armonli or-zumdan to'g'ri xulosa chiqarsalar...

Avvalo tarjimon haqida. A'zam Is-moil Farg'ona pedagogika institutini bitirib, ko'p yillar ko'p qirrali faoliyat yuritdi. Ammo faqat o'qituvchilikning o'zigina bu yigitni qoniqtirmay, jurna-listlik va badiiy ijod bilan va oxir-oqibat o'rgangan olmon tili asosida tarjimonlik bilan ham shug'ullana boshladi. U tar-jima qilgan asarlar ichida hozircha eng salmoqli si olmonzabon shoir Haynrix Haynening “Olmoniya. Qish dostoni” bo'ldi. Xo'sh, u nega aynan shu dos-ton tarjimasiga qiziqdi va unga qanday kirishdi? Bu oddiy havasmi yoki jid-diy ijodiy tadqiqotmi ekan, degan kay-fiyatda uning tarjimasini mutolaasi va muhokamasiga kirishdim. Binobarin aksariyat hamkasblarimiz muallimlik-dan nari o'tolmay dunyodan o'tayotgan edilarda. Qolaversa bu asarning ruscha tarjimasidan bajarilgan boshqa tarjima-si bilan ham tanishman va O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Sher bajaran u tar-jima haqida o'z fikr-mulohazalarimni e'lon qilganman. O'sha tarjimaning qator fazilatlar va unda rus tili ta'siri-da yo'l qo'yilgan ayrim juz'iy xato-larni taqrizlarimda aytib o'tganman. Bu maqolamda esa asarni olmonchadan bevosita o'girgan hamkasbimiz A'zam

“QISH QO‘SHIG‘IN BOSHLAR BARALLA...”

Haynrix Haynening “Germaniya. Qish ertagi” dostoni o‘zbekcha tarjimalarda

Mirtemir va boshqa o'zbek shoirilaridan ko'ra Hayne ruhiyatini ancha asliymo-nand qayta yaratga olgan.

Ma'lumki, tarjimon qo'lga tush-gan asarni dabdurdustdan tarjima qilib ketavermaydi. Asl nusxa muallifining hayotini, u yashagan davr tuzumiga, siyosatiga, adabiyotiga, o'sha davr shoir-lar ijodiga munosabatini ham o'rganishi kerak bo'ladi.

Olmonshunos A'zam Ismoil Haynrix Hayne hayoti va ijodini, uning isyon-kor dunyoqarashini puxta o'rgangan. Shoirning o'z davrida jahon satirasi-niing cho'qqisi hisoblangan “Olmoni-ya. Qish ertagi” dostonining g'oyasini, adabiy jarayondagi o'rni, ahamiyatini yaxshi tushunib olgan. Hayne o'sha davrda o'ttiz oltita mayda gersogliklarga bo'linib ketgan olmon o'lkalarini “o'ttiz oltita axlat yashigi” deb ataydi. Uning orzusi Olmoniyani yaxlit, qudratli dav-lat sifatida ko'rish bo'lgan. O'zining huquqshunos va jurnalistik faoliyatida shu niyat uchun kurashgan. Reaksi-on shoirilarni o'tkir satiraga olib, tanqid qilgan. Tarjimon ana shunday holat va vaziyatlarni puxta o'rganib, shundan so'nggina qo'lga qalam olgan. O'z yur-tidan keskin tanqidchiligi tufayli quvil-gan shoir dostonining ilk satrlarini quy-i-dagicha boshlagan:

“Motamsaro noyabr oyi,
Kun qovog'in uygan bir palla,
Olmoniya sari otlandim,
Qish qo'shig'in boshlar baralla.”

Shu misralar bilan boshlangan dos-tonning tarjimasini avvalidayoq tarji-mon o'z mahoratini namoyon qiladi: asl nusxada “Shamol daraxtlar bargini yulib, uchirayotgan payt Olmoniya bo'ylab sayohatga chiqdim”, degan satr bor. Shuni tarjimon gapni cho'zib o'tir-masdan:

Olmoniya sari otlandim.
Qish qo'shig'in boshlar baralla”,

deb ixcham o'giradi. “Traurig” so'zining ham o'zbekcha chiroyli vari-anti – “qayg'uli” so'zi o'rniaga “motam-saro” ma'nodoshini topgan. “Kun qovog'in uygan bir palla” satri tarji-monning topilmasi. Asl nusxada “havo bulutli” deyilgan xolos. O'zbek kishisi bunday ob-havoni kun qovog'ini solibdi, deydi.

Chegaraga kelganim chog'i
Ko'ksim tilib bir nima mushtlar,
Va shohidman, inongum hatto,
Ko'zlarimdan oqmoqda yoshlar.

Olmoncha so'z quloqqa inib
Ko'ksim ajib urdi-da notinch
Va yig'radi yurak tushmagur,
Go'yo shirin o'rtadi sog'inch.

Chiltor chalib qizcha kuylardi,
Ehtiros-la kuylardi hushyor.
Qoyil qilib aytolmasa ham
Ko'ngil uzib ketmog'im dushvor.

Bu satrlarni o'qir ekansiz, go'yo o'zbek tilida yaratilgan asarni o'qiyot-gandek bo'lasiz. Bu tarjimonning so'z ustida ishlay bilish mahoratidan, albatta. “Inongum”, “shohidman”, “quloqqa inib”, “ketmog'im dushvor” so'z va iboralarining qo'llanilishi dostonning o'zbekcha o'qishli chiqishiga xizmat qiladi.

Satrlarda davom etamiz:

Mening esa jinim suymaydi,
Suvoriylar yangi libosin.
Dubulg'asi po'latdan, uchlik,
Jiyaklari... O'! Xudo olsin!

Biron narsani yoqtirmasa o'zbeklar jinim suymaydi iborasini ishlatadi. Yuqoridagi satrda tarjimon jinim suymaydi iborasini juda o'rinni qo'llagan. Xudo olsin iborasini ham. Bular asiyat-da yo'q, bu tarjimonning topqirligi va so'z tanlash mahoratidan darak.

Dostonning uchinchi bobida ham shunga o'xshash hodisani uchratamiz:

Osongina yulib uchirar,
Nogoh tursa shamol, qaldiraq.
Bu xomkalla boshingizdagi
Dardisarni uradi chaqmoq.

Bu yerda “dardisar” so'zi to'rtlik-dagi hamma ma'noni ochib berayapti. Dardisar so'zi o'rniaga dubulg'asi deb qo'ysa ham bo'ladi. Biroq u holda Hayne kinoya qilayotgan ma'no chiqmay qolar-di. Tarjimon uni “dardisar” deb nomlab, mohirona yo'l tutgan.

Dostonning to'rtinchi bobida ajoyib manzaraga duch kelamiz:

Zikr tushdi monaxvachchalar
O'rta asr sahnasida quv.
Hoxstraten va Mentsel Kyolnda
Yozdi mash'um kitobin – “Chaquv”.

Asl nusxadagi getantz, ya'ni raqs tushdi fe'lining zikr tushdi shaklida berilishi bu asl maqsadni juda to'g'ri tushunish demak. Gap diniy mavzuda ketyapti bu yerda, raqsqa tushdi desa, to'g'ri kelmaydi. Mo'ncen so'zini, ya'ni monaxlarni monaxvachchalar deb o'girilishi maqsadga muvofiq bo'lgan.

Sababi, monaxvachchalar deb berilishi o'sha toifadagi kishilarni umumlashtir-yapti, monaxlarning bari demoqchi. Bu to'rtlikda “giftig” so'zining zahar-li emas, “mash'um” deb berilishi ayni muddao bo'lgan.

Doston tarjimasini o'qir ekanmiz yettinchinchi boddagi mana bu satrlar yana diqqatimizni tortadi:

Uyga keldim, elitdi uyqu,
Allalardi go'yo farishta.
Qanday maza bizning parto'shak,
Orom berar, yumshoq, sarishta.

Muhojirlik, uyqusiz tunlar...
Yag'ir to'shak botib badanga,
O, naqadar sog'indim parquv,
Talpinardim ona vatanga.

Tushlar ko'rib uxlaysan yaxshi
Bizning momiq to'shakda hali.
Bunda olmon ruhi ham ozod,
Kishanlarning zulmidan xoli.

Bu satrlarni Olmoniyanning o'sha davrdagi tarixini o'rganmasdan turib tarjima qilib bo'lmas edi. Nega Hayne vatanidan surgun qilindi? Chunki “to'g'ri gap tuqqaniga ham yoqmasli-gi” umuminsoniy haqiqat. O'n uch yil-lik ona vatandan judolik – muhojirlikda u qanday hayot kechirdi? Nima uchun uning asarlari taqiqlandi, nafaqat asar-lari, hali yozilmagan, yozilajak asarlari ham taqiqlandi? Shoir hayotidagi bu holatlarni bilmay turib, uning aynan shu davrni aks ettirgan asarlari tarjimasiga qo'l urib bo'lmasdi. Ko'rinib turibdiki, A'zam Ismoil Haynrix Haynening hayo-tini yaxshi o'rgangan. Shuning uchun muallifning ichki kechinmalarini his qilib, tushunmasdan turib, olmonlar-niing Gyotedan keyingi eng zo'r shoiri-niing shoh asari tarjimasiga kirishmagan bo'lar edi.

Hayne yumshoq parto'shak haqida gapirayotib, o'z joni huzurini o'ylayot-gani yo'q. U bekorga “Bunda olmon ruhi ham ozod, kishanlarning zulmidan xoli”, demayapti. U o'z xalqining, o'z Vatanining ozodligini nazarda tutaypti. Asar tarjimoni buni yaxshi anglagan, shu sabab o'zbek kitobxoni buni oson o'qiydi va yaxshi tushunadi. Zero, tar-jimonning vazifasi ham asar va undagi qahramonlarning ruhiyatini qayta yara-tishdan iborat.

Hayne Germaniya bo'ylab kezarkan, Vestfaliyani ta'riflab shunday deydi:

Xushnud etdi Vestfal shevasi,
Chuchuk tilin zavqini tuydim.
O'tkir chog'ir – shirin xotira,
Og'alarim, men sizni suydim.

Bu shunchaki Vestfal ta'rifi emas. Bu yerda Hayne vatanini naqadar se-vishini, o'sha yerlik kishilarni qanchalik sog'inganini ularni xotirlash bilan ifoda-layapti, ularning chuchuk tillari bo'lgan shevalarini ham unutmaganini, hurmat qilishini aytayapti. Bu bilan kindik qoni to'kilgan vatanga muhabbatini izhor qilyapti. Shu holatlarni qayta yaratish tarjimonidan katta mahorat talab qilishi turgan gap. Tahlilni davom ettirib, e'ti-boringizni yana quyidagi satrlarga tort-moqchiman:

Obi rahmat yog'dirsin falak,
Ekin-tikin ziroating mo'!..
Urushlardan Xudo saqlasin,
Ey jasur xalq, doim omon bo'!!

O'g'lonlaring omadin bersin,
Oson o'tsin sinovdan qavming.
Nasib etsin qizlaringga ham,
Alp qomatli kuyovlar: Omin!..

Bu satrlarning tarjimasiga tan berish-dan boshqa ilojimiz yo'q. “Oson o'tsin sinovdan qavming” jumlasini tarjimonning kashfiyoti. Asl nusxada qavm so'zi yo'q. Buni qo'shish bilan tarjimon Haynening ichidagi aytmagan gapini ham holat-ga qarab turib sug'urib olyapti. Odatda kuyov yoki yigit ta'riflanganda “Alp qomatli” iborasini ishlatamiz. A'zam Is-moil shuni ham topib, juda o'rinni ishlat-gan. Ma'lumki, badiiy tarjimada maqol, matal va iboralarini qo'llash alohida yon-dashishni talab qiladi. Ishlatilgan maqol yoki matalning o'girilayotgan tildagi muqobili, o'xshashi yoki o'rindoshini topish kerak bo'ladi.

Ba'zan boshqa tildagi aynan o'sha maqol mazmunan to'g'ri kelmasligi mumkin. Bu juda nozik masala bo'lib, tarjimonidan o'ta zukkolik, bilim talab qiladi. Dostonning o'n oltinchi bobidagi mana bu satrlarga etiboringizni qarata-miz:

Bog'ichini tortsang kifoya,
Shu yetarli abjir boltaga.
U quvonib chirt uzur zumda,
Bosh dumalab tushar xaltaga.

Qiro'l o'shqirdi rangi oqarib:
“Daf bo'! Ordona
qolsin aslahang,
Bunday uskunaga ishim tushmasin,
Xudoyim, bo'lmasmi
o'zing asrasang?”

Bu matnda gap qatl asbobi gil'otina haqida ketyapti.

Asl nusxani so'zma-so'z beradigan bo'lsak, mana bunday manzara namo-yon bo'ladi:

Qiro'l so'zimni bo'ldi:
“Jim bo'l, sening bu asbobing haqda Xohlamayman eshitishni ham.
Xudo saqlasin unga
ishim tushishdan.

Tarjimon “o'shqirdi rangi oqarib”, “Daf bo'!” kabi so'z va iboralarini ish-latib, voqelikni kuchaytirib beryapti. “Ordona qolsin aslahang” – bu o'zbek iborasini tarjimon juda o'rinni ishlatgan, bu bilan tarjimaning ishonarli chiqishiga erishgan.

Doston tarjimasini va tarjimonning mahorati haqida batafsil gapirish ko'p vaqttni oladi. Shuning uchun ayrim ahamiyatli joylariga to'xtalib o'tishni lozim topdim.

Kyoln – Hagen yo'li besh taler,
Pruss pulida arzimas to'lov.
Dilijondan qolibmiz, attang,
Ot yo'g'ida eshak ham ulov.

Tarjimon bu yerda ham o'zbekcha “Ot yo'g'ida eshak ham ulov” maqolini qo'llab, to'g'ri tadbir qilgan. Doston tarjimasini shu saylda tahlil qilib chi-qish juda ko'p vaqttni oladi. Buni biron tadqiqodchi o'z ilmiy ishiga alohida mavzu qilib olib, ilmiy izlanishlar qilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Tarjimon “Keyin chopar bilsang yaxshi ot”, “Qirilib qirga chiqib-miz”, “Xudo xayr bersin” kabi o'zbek-cha maqol va iboralarini o'rinni qo'llab dostonning jozibali, o'qishli bo'lishiga erishgan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, A'zam Ismoil bu asar tarjimasida o'zbek tili lingvistikasi va poeziyasining bor imkoniyatlaridan unumli foydalanib, oldiga qo'ygan maqsadiga erishgan, yaxshi asar yaratgan.

Taqriz

O'zbek adabiyotida Abu Rayhon Beruniy obrazi talqin qilingan turli janrlardagi yigirmaga yaqin asar mavjud. Bu asarlar qatoriga O'zbekiston xalq yozuvchisi Isajon Sultonning joriy yilda nashr qilingan "Abu Rayhon Beruniy" romani ham qo'shildi. Roman alloma obrazi talqin qilingan boshqa asarlarga qaraganda qator jihatlari bilan o'ziga xoslik kasb etadi. Jumladan, yozuvchi Beruniy davrini to'laqonli aks ettirishga urinish bilan bir qatorda hazrat Beruniyning hayoti, shaxsiyatini, uning diniy, falsafiy, siyosiy qarashlarini to'laqonli ochib berishga harakat qilgan.

ABU RAYHON BERUNIY OBRAZI ISAJON SULTON TALQINIDA

Qolaversa, Abu Rayhon Beruniyning ilmiy faoliyati, olib borayotgan tadqiqot ishlari uchun asqotarlik, o'z qo'llari bilan yasagan moddalarning solishtirma og'irliklarini o'lchovchi asbob, qimmatbaho toshlarning og'irligini aniqlash uchun nozik tarozi, tutash idishlar qoidasiga asoslangan uskuna, yuqori aniqlikdagi usturlob va armilla kabi har xil hajmdagi asbob-uskunalaridan iborat qo'l ixtirolari, aniq ilmiy dalillar bilan ilgari surgan aql kashfiyotlarini asarning boshidan to oxiriga qadar goh sharoit taqozosiga ko'ra voqealar yordamida, goh obrazlar tilidan har xil shaklda ko'rsatib o'tadi. "Abu Rayhon yunon olimlarining yer yuzi tuzilishiga oid asarlarini ham o'qib chiqdi. Qolaversa, uchburchak va to'g'ri burchak nazariyasini ham o'rganib oldi. Qachon qaramay, uni hisob-kitoblar ustida ko'rardim. Rum usturlobini o'lchab tekshirib ko'rgach, temirchi bilan birga, qo'llari kuya-kuya o'z usturlobi va armillasini yasadi" (Isajon Sulton. **Abu Rayhon Beruniy. Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi.** T.: 2023-yil 32-bet). Al-loma ajdodimizning ilmiy yo'nalishdagi kashf-u karomatlarini, mehnat-u mashaqqatlari shu zayl tasvirlanadi. Bu o'rinda Fransiyaning sobiq prezidenti Fransua Mitteranning quyidagi gaplari yodimizga tushadi: "G'arbda "Al-Baron" deb nom olgan Sharqning buyuk mutafakkir olimi Abu Rayhon Beruniyning insoniyat oldida qilgan xizmatlari shu qadar buyukki, uning yoniga boshqa bironta millatning vakilini qo'yib bo'lmaydi. U fanning barcha sohalarida birinchi edi. Jahon ilm-fan tarixini Abu Rayhon Beruniyning ilmiy ishlarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi".

Isajon Sulton Abu Rayhon Beruniyning shohlar bilan munosabatiga ham yangicha nigoh bilan nazar soladi. Yozuvchi bu borada o'z salafilariga qaraganda tarixiy haqiqatga to'la yondashishga harakat qiladi. Hazrat Abu Rayhon Beruniy qalamiga mansub bo'lgan, o'zining hasbi holi bayon qilingan quyidagi satrlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, uning amir-u sultonlar bilan munosabati doimiy ravishda kolliziyali tarzda kechgan deyish noto'g'ri bo'ladi nazarimizda.

Minbarlarga chiqib, oshib martabam,
O'tdi ne'mat soyasida ko'p onim.
Boqdi Iroq oilasi sut bilan,
Men – niholga Mansur

bo'ldi darmonim.
Taklif etdi meni toshdil Vishmagir,
Yoqtirmadim – "Bo'lgil" dedi a'yonim.
Ma'munlarning avlodidan ul Ali

Bo'ldi tabib, hech ko'rmadi dard jonim.
So'nggi Ma'mun nazar soldi holimga,
Boshim ko'kka yetkazdi ul sultonim.
Ne'matini Mahmud darig' tutmadi,
Ko'rmalikka oldi doim nuqsonim.
(Sherni arab tilidan A.Irisov tarjima qilgan).

Abu Rayhon Beruniyning hayoti haqida xabar beruvchi she'rdan olingan bu parchada amir afrig'iyalar, Xorazmshoh ma'muniylar, Sulton G'aznaviy hamda Qobus ibn Vishmagir haqida gap boradi. Isajon Sulton romanda shohlarning alloma bilan bo'lgan munosabatlarini yuqoridagi she'r va shu kabi manbalarda keltirilganidek bir qadar iliq va samimiy tarzda taqlin qiladi. Masalan, Sulton Mas'ud G'aznaviy va Abu Rayhon Beruniy munosabatlari juda yaxshi bo'lgan. Beruniy Mas'ud G'aznaviyga yoshligidan ustozlik qilgan va keyinchalik o'zining eng yirik asarlaridan biri "Qonuni Mas'udiy"ni unga bag'ishlagan. O'z navbatida Sulton Mas'ud ham ustozining hurmatini joyiga qo'yib unga izzat-ikrom ko'rsatgan. "Shunday qilib Sulton Mas'ud G'aznaviy Abu Rayhonning izzatini ko'kdagi yulduzlar qadar ko'tardi. Unga Bog'i Mas'udiydan alohida bog' ajratdi. U shunday so'lim ediki, barcha havas qilaridi. Sharqirab zilol suvlar oqar, sahniga turli gullar bilan birga, rayhonlar ham ekilgan edi". Yuqoridagi tasvirdan Sulton Mas'udning alloma ustoziga bo'lgan yuksak ehtiromini ko'rishimiz mumkin. Parchada keltirilgan "sahniga turli gullar bilan birga, rayhonlar ham ekilgan edi" jumlasiga diqqat qaratadigan bo'lsak, yozuvchining sinchkovligi, tasvirda mayda detallargacha e'tibor berishini sezamiz. Manbalarda ta'kidlanishicha, Abu Rayhon Beruniy rayhon gulini juda yaxshi ko'rgan ekan. Hatto ismidagi rayhon qo'shimchasi uning hamisha chakkasiga rayhon taqib yurishi natijasida rayhonli kishi deb atalishiga sabab bo'lgan, degan qarashlar ham mavjud. Sulton Mas'udning shohona tortig'i – bog' ichidagi bog'da turfa gullar qatori rayhonning ham borligi tuhfaning uni oluvchiga yanada manzur bo'lishi ko'zlab qilinayotgan ish ekanligidan dalolat. Hazrat Beruniy hayoti bilan tanish bo'lgan har bir o'quvchi rayhon gulining muallif tilidan berilayotgan matnda alohida ta'kidlanishi bejiz emasligini anglaydi.

Abu Rayhon Beruniy asarlarini, xususan, she'rlarini ixlos bilan o'qib yuruvchilarning ko'ngliga g'ashlik soladigan ba'zi jumlar mavjud. Muqaddas, ilohiy

kitob hisoblanmish Qur'oni karimning 111-Masad surasiga ishora qilingan satrlar nazarimizda roman muallifining ham ko'nglini g'ashlantirgan. Lekin bu g'ashlikni tarqatish uchun yozuvchi badiiy yechim topganligini asardan olingan quyidagi parcha orqali ko'rishimiz mumkin:

"Men nodon, yoshlik chog'imda o'zimning naqadar zakiyligimni ko'rsatish uchun, nasabimni so'raganlarga "Otamni eslolmayman, onam esa "xammalatol-xatob" edi deb javob berardim. Azbaroyi nodonligimdan, halok bo'lgur Abu Lahabning xotini haqida-

gi u kalimalarni o'z onamga nisbatan qo'llardim. Eshlasam, yuragim zardobga to'ladi. Boshqa onalarning o'g'illari menday nodonlik qilmasligi uchun qo'limdan kelgan har qanday ishni qil-sam, deymen".

Shu kunga qadar o'zbek adabiyotida Abu Rayhon Beruniy siymosi gavdalandirilgan o'nga yaqin roman yaratilgan bo'lsa-da, hazrat Beruniyning hayotidan olingan quyidagi real voqea ularda aks ettirilmagan. Beruniy zamoniga nisbatan yaqin vaqtda yashab ijod qilgan olim Nizomiy Aruziy Samarqandiyning "Nodir hikoyatlar" deb nomlangan risolasining "Chohor maqola" bobida keltirilgan voqea Isajon Sulton talqinida asarning "Inna lillahi va inna ilayhi rojiun" deb nomlangan qismida shunday bayon qilinadi: "Voqea shunday bo'libdi, buni menga Abu Rayhonning do'sti, faqih Abu Hasan Valvalajiy aytib berdi.

– Hol so'rash uchun Abu Rayhonning uyiga kirdim. Qarasam u jon berayotgan, g'arg'ara bilan nafas olib, ko'kragi siqilayotgan ekan. O'shanday holida menga qarab:

– Sen bir kuni menga "Al-jaddat al-fasida" nima degan eding? – dedi. Men uning qiynalayotganiga rahmim kelib:

– Shunday holatda-ya? – deb so'radim.

– Ey Abul Hasan, – dedi Abu Rayhon, – men bu dunyo bilan xayrlashayotibman, o'sha masalani bilmay ketganimdan ko'ra, bilib ketganim yaxshiroq emasmi? U masala meros hisoblash ilmi haqida edi. Men unga "al-jaddat al-fosida" hisobini tushuntirib berdim, u bo'lsa uni yodlab oldi va o'zi ham va'da qilgan narsasini menga o'rgatdi. Shu bilan men uning oldidan chiqdim. Hali uyga yetmay, yo'lda ketayotganimda Abu Rayhon jonini Haqqa topshirganini eshitdim..."

Beshikdan to qabrgacha ilm izlashning go'zal namunasini o'z hayoti misolida ko'rsatgan daho zotning o'lim to'shagidagi ahvoli Isajon Sulton taqlinida tarixiy haqiqat va badiiy mahorat uyg'unligida tasvirlanganini ko'rishimiz mumkin.

Xullas, dunyo tamaddunida o'chmas iz qoldirgan, eralardagina bir dunyoga kelishi mumkin bo'lgan bunday daho zotning hayoti ijodkorlar uchun qayta-qayta murojaat qilish zarur bo'lgan tuganmas manba hisoblanadi.

Anvar ALLAMBERGENOV,
O'zr FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori
instituti katta ilmiy xodimi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

**Qo'shrabotlik arboblarni sanagan
sanog'idan adashadi. Toshkentdagi
istalgan idoraga bosh suqing – "As-salomu alaykum!" deb bir juqmoxo'r
chiqadi. Qo'shrabotning mo'lasi ham
ba'zi qasabalarining qasamxo'r rah-barlaridan avlo. Ergash Jumanbulbul,
Rahmatulla Yusufyurti dovrug'ini
Ravshan Fayz, Habib Temir, Quvondiq
Siddiq kabi taniqli ijodkorlar butun
mamlakatga yoydi.**

Qo'shrabot – lalmi joy. Dashtlarida joni tosh giyohlar unadi. Lalmining odamlari temirtirnoq bo'ladi. Obidagilar sabrni, jo'mardlikni, tantilig-u qo'li ochiqlikni lalmidan o'rgangan chiqar.

Ana shu yurt farzandi Sobir O'nar sabrni sinovchi sariq saratonni shunday tasvirlagan edi: "Chillada qoq tush mahalli atrofjizillab isib ketar, shirach, qo'ziqu-loq, shuvoq, isiydi, mingbosh, karrak, yantoq, qushqo'nmas boshlariga qo'nib olgan jizillovuqlar kuydiruvchi, ammo osuda oftob jaziramasiga simfoniya bo'lib bir xil maqomda qo'shiq kuylab yotishar, bu to oftob qaytib kech tushguncha davom etar, tunda esa baqalar, qora chigirtkalar, daraxtga o'ralib olgan ilonlar qo'shig'i boshlanardi".

Quvkalla Nurota tog' tizmasining boshlanishi – Parandoz, Beshbarmoq cho'qqisi etaklarida joylashgan. Forish tog'lariga tutashadigan dashtlar erta bahorda – bir maydon ko'kalam bo'ladi. Xudo yomg'irni bermasa, o'n-o'n besh kunda tilla rangga evriladi. Qattiqroq shamol tursa, sap-sariq xaslar har yoqqa uchib, dashtning qip-qizil to'shi ochilib qoladi. Ana shu qirlar ostida ko'hna qabriston bor. Besh yuz-olti yuz yil burungi zulm qurboni bo'lgan Zulmonota tarixi manbalarda qayd etilmagan, ammo qirlar, soyliklardan ba'zan odam suyaklari chiqadi.

Quvnoqlig-u hazilkashlikni o'rninga qo'yadigan adib Quvkalla ohanrabosiga asir edi. Sobir O'narni yaqindan biladiganlar qorindoshlar, kindikdoshlarga judayam mehrlil bo'lgani haqida gapirishadi. Bolalik xotiralarini uyg'otadigan qishloq, eldoshlar samimiyati yozuvchiga kuch bergan. Toshkentga kelib binoyiday bokschiqa aylangan Sobir O'nar o'smirlikida gashtak ko'pkarilarda manaman degan chavandozlardan uloqni tortib oladigan darajada chayir edi. Poytaxtga moslashgan adib keyinchalik ko'pkarida zot ayirmasayam, cho'ponligi o'tgan Uchbuluq tomonlarga ot surib hordiq chiqarardi.

Adib mehri asarlarida bo'ladi. "Otam-zamon hangomalari"ni o'qigan o'zbek Abdullasoy, Solisoy, Burgutlini, o'tirikchi Faqir boboni, mehnatkash, qadoq-qo'l, o'rfe'l Ovloqul otani, baytal minib ko'pkari chopgan Xidir chavandozni, jindor Egamqul boboni, "polvon" Adash chehani, qushnoch Musal momoni yaxshi ko'rib qolishiga shubha qilmayman. Hazilkash, qitmir dashtliklarning mehr-muhabbati tasvirlangan bu samimiy turkum adibning dardli qalbidan otilib chiqqan.

Qo'ng'irotlarga xos polvonkelbat adibning publitsistik maqolalari, adabiy suhbatlari ham xiyla zalvorli. Chingiz Aytmatov, Odil Yoqubov, O'ljas Sulaymonov, Andrey Voznesenskiy publitsistikasiga taassub qilib qalam charxlagan Sobir O'nar qarddon qishloqdoshlari hayoti, urf-odatlarini, o'zaro munosabatlarini "Qismat o'yini", "Ma'naviyatimiz qadr-qiyamati", "Xoja Nonber Ota yoxud Quvkalla qishlog'i tarixi", "Bolalik bahor-

QUVKALLANING SOBIR BOLASI

lari”, “Ot choptirsa gumburlaydi tog’ning darasi”, “Dasht odamlari”, “Odamni orzular ulg’aytiradi”, “Yozuvchining jonso’zi” kabi maqola, suhbat, esselarida tasvirladi. “Chambilbelning oydalasi” kitobidagi qissalar va hikoyalar qahramonlari ham yozuvchi bilan, ko’rgan odamlar edi.

“Vijdon” maqolasidagi G’aybar momo – Xonsuluv – yalqovlik, o’zi-bo’larchilik, g’irromlikning dushmani. Odobsizlik qilsa rais janoblariga ham xezlanib qoladigan, elning to’y-azasida bosh bo’lib turadigan haybati baland kampir bugun xotiralarda yashayapti. “Momo to’qsondan uch-to’rt dovon oshib jimgina narigi dunyoga ketdi. Balki, shu baqiroqdan qutuldik, deganlar ham bordir. Elchilik... Lekin ko’p yillar momoning o’rnini to’ldirib kelgan biror erkakni ko’rmadim...” deydi adib.

Og’ir, mulohazali adib publitsistikasi xuddi hikoyalari kabi o’qiladi. Kengfe’l adib ellikdan oshib, elga bosh kerak ekan, degan fikrni juda ko’p uqtirar, asosiy mavzularidan biri sifatida ta’kidlar edi. “El-boshilar” maqolasida tasvirlanmish Husan Hakimov har elda bor. Ammo, Xudoyqul tog’a aytmish – moshinaning zo’ridan minadigan, qavat-qavat uylar solib, to’yiga falon ming dollar sarflab artist chaqiradigan, elning o’chog’iga qo’r bo’lmaydigan korchalonlar ham har joyda topiladi.

Sobir aka elning boshini birlashtiradigan, el-yurt tashvishini o’zining tashvishi deb biladigan odamlar hayotini suyub, hayratlanib hikoya qiladi. El fidoyi boshchi tufayli qudratli ekanini uqtiradi. Maqola va suhbatlardagi bu g’oya, aslida adibning dil tubidagi pinhona va oshkora orzulari edi. Adibning beg’ubor qalb sohibi bo’lganiga o’zi bitgan bir misolni keltiraylik: “Men sakkizinchi yoki o’ninchi sinfda “Sharq yulduzi” jurnalida yozuvchi Nurali Qobulning “Tubsiz osmon” qissasini o’qib, ho’ng-ho’ng yig’laganman. Talabaligimning dastlabki oylarida fakultetimizda Nurali Qobul bilan uchrashuv bo’lgan. Hayajonlanganimdan hushimdan ketayozganman. Boshqalar savol bergan, men yozuvchining so’zlarini tinglaganman, harakatlarini tomosha qilib o’tirganman”.

Mudom ichida bir qarshi kuch yashashiga iqror bo’lgan, savodsiz odam bilan hech murosqa qilolmaydigan adibni ijodga, ijod qilishga armon undab turardi. Cho’pon bolasi ko’rgan azobni hisobchining yoki bankirning bolasi tasavvuriga sig’dira olmaydi. Bolalik xotirasida qolib ketgan haqsizliklar adibni har tomonlama chiniqtirgani rost. “Ona sog’inchi” degan essisini o’qiganlar biladi. Essechiligimizning sara namunalaridan bo’lgan mazkur asar kitobxon qalbini

junbushga soladi: goh kulib, goh yig’lab o’qiydi o’quvchi. Adib butun hasratini mana shu essega jo etgan. Sobir O’narning yurak tovushi, qalb suvrati bor bu esseda: “Otamning ko’ngli keng edi. Uncha-muncha narsaga qayg’urib o’tirmas, uncha-munchaga jahli ham chiqmas, faqat... shu kambag’alligimiz, kosamiz oqarmasligi-yu otamning kunu tun ortidan yurib hech ishi yurishmaydigan mollari toborayomon ko’rib borardik. Oshib-toshib borayotgan cho’ponlar ham bor edi. Keyinchalik men ularning bir nechtasi haqida maqolalar yozdim. Otam boqqan mollar esa bizga faqat kulfat va qashshoqlik keltirardi”.

Sobir aka ustoz Shukur Xolmirzayevga o’xshab yozilajak asarlar sujetini maqola yoki suhbatlarda aytib qoldirdi. Masalan, sho’roning Qo’shrabotdagi o’tiriklari haqidagi alamli xotiralar, qo’ldan yasalgan “geroy” Mamadiyor Shosimov – fitrati, siyrati, suvrati tamom o’sha dar nuqsiga monand to’ra obrazini tasvirlash rejasi bor edi. “Uyda tinchi bo’lsin yigitning avval...” nomli maqolasidagi voqea ham yozilmagan bir hikoya aslida: “Talabalik davrimizda bir do’stimiz bor edi. O’ta bilimdon, o’ta intizomli. Yurish-turishida orastalik, g’alati bir viqor ufrub turardi. Rus tilini xuddi ona tilidek bilardi. O’sha paytlar, saboqdan bo’sh paytlari, adashmasam, nemis tilini ham o’rganishga kirishgandi. Biz talabalar unga havas bilan qarardik. Hatto ba’zi birlarimiz unga taqlid qilishga ham urinib ko’rdik. Ammo eplay olmadik. Bizning taxminlarimizga ko’ra, o’sha hamsaboq yigit kelajakda kamida vazir maqomidagi arbob bo’lib ketishi kerak edi. Ammo... O’ylaganlarimiz puchga chiqdi. O’qishdan so’ng ne bir umidlar bilan poytaxtda qolib ish boshlagan do’stimiz uylandi-yu, asta-sekin suvga tushgan toshdek cho’ka boshladi. Ko’p o’tmay ichkilikka berilib ketdi. Uni soch-soqollari o’sgan, isqirt, aftodahol ahvolda ko’cha-ko’yda ko’rib qoldirdik. Oxir-oqibat, hamsaboq do’stimiz ishidan ham haydaldi. Uni oilasidagi nobop muhit, urush-janjallar xarob qildi”.

Sobir Hamza o’g’lining kitoblarga kirmagan yana bir maqolasi bor. “Yoshlik” jurnalining 1992-yil 3-4-sonlarida bosilgan “Navoiy bog’i qanday bog’?” deb nomlangan bu maqola shunday boshlanadi: “Navoiy bog’i” deb eshitganmidingiz? Axir, to’rt yildan buyon shoir-u, adib-u, olimlar tinimsiz qulog’ingizga javrab turgan bo’lsa, nahot eshitmagansiz? Bir dovruqli shoir bundan uch yarim yil burun matbuotda “Agar shu bog’ qurilishi boshlansa, chiqajak kitobimning qalam haqini hadya etaman” deya katta gapirganini-chi? Undan beri qancha suvlar oqdi, deysizmi? Be, suvlar daryolarga emas, daryolar Orolga emas, so’zlar-u va’dalar amalga emas, hammasi – havoga “oqdi”.

Maqolada Hoshimjon Qobil qori o’g’li boshchiligidagi guruh – yetuk me’morlar, fan nomzodlari, me’morchilik fakulteti domlari taqdim etgan loyiha arziyasabablar bilan inobatga olinmagani tafsilotlari berilgan. Bordi-yu maqola bugun qayta e’lon qilinsa, aminmanki, afkoromma Toshkentning ilm-ma’rifat, adabiyot, san’at, Islom madaniyati markazi ekanini ko’rsatuvchi “Ixlosiya” markazi loyihasini to’la-to’kis qo’llab-quvvat-

lagan bo’lar edi. Chunki bugun aynan mana shunday ko’lamdor, mukammal, mazmuni teran markazga ehtiyoj bor.

Sobir O’nar adabiy jarayon, tarjimachilik, kitobxonlar saviyasi, umumadabiy did haqida ko’p yozdi. Ijodkor qavmining o’z holiga tashlab qo’yilganidan toriqib o’tdi. Said Ahmadning G’afur G’ulom, Abdulla Qahhor haqidagi esdaliklari jonli tilda yozilgani, ulug’ adiblari-mizning hayotda oddiy inson bo’lganliklari, xos fazilatlarini tasvirlangani uchun ham g’oyat qadrlil ekanini ta’kidlab, bizda bibliografiya, memuar yozish urf emasligidan nolib qoldirdi. Shukur Xolmirzayevning professional adiblarga havasmand bo’lib, istiqlolning dastlabki yillari e’lon qilingan “Dinozavr” romanidan boshqa bugunning ruhida yozilgan, bugunning hayoti ifoda etilgan yirik, puxta, jiddiy asar ko’rganim yo’q der edi.

Sobir O’nar iste’dodni ko’rsa quvonadigan bag’rikeng adiblarimizdan edi. Muboraklik Bahodir Abdurazzoq degan yozuvchi yigitning “Yoshlik” jurnalida e’lon qilgan “U” deb nomlangan qissasiga serviqor olimlarimiz e’tibor qaratmagani kuyunadi: “Agar shu qissadagi joy va kishi nomlari, mentaliteti picha o’zgartirilib, buyuk Amerika adibi Jek Londonning yangi tarjima asari deb o’quvchilar hukmiga havola etilsa edi, qoyil, bexabar ekanmiz, Jek Londonning biz bilmagan bunday ulug’ asari bor ekan, deya albatta e’tirof etgan bo’lardik... Adabiy muhit o’zi shunaqa: maqtalishi mumkin bo’lgan, u maqtalsa, bironvga malol kelmaydigan shaxslar bor. Bahodir Abdurazzoq 2011-yili juda zo’r ikki hikoya, 2014-yili “To’zon” degan o’ta g’aroyib qissa e’lon qilsa ham, Adabiyot pinagini buzmad. Bu qadar sovuqqon bo’lmasa hazrati Adabiyot...”.

Muxbirlar va adabiyot muhihlari uchun ijodkorning ish uslubi, kun tartibi qiziq tuyuladi. Sobir O’nar ana shunday savollarga ham erinmasdan javob bergan: “Ijod jarayonim juda o’ng’aysizliklardan iborat. O’ta mayda va oddiy narsalar menga xalaqit bera oladi. Kompyuterda ijod qilolmayman, qornimga ikkita yostiqlik qo’yib dustaman tushishim kerak, ko’krak qafasimning suyagi botib ketmasa, chanqamasam, boyagi o’zim bezor bo’lgan dunyoga qaragim kelmasa yoki chekish xumori tutib qolmasa, xullas, chalg’imasam, shu holatda stixiyali tarzda tuzuk ijod qila boshlayman. Ammo shunday holga qachon yetasan, birodar, deb so’rasang... Og’ir, bunday vaziyatga yetmoq o’zi mushkul. Ijod intizomimga sira havas qilib bo’lmaydi. Shu bois, agar kimdandir ijodiy buyurtma olsam, aksar hollarda yolg’onchi bo’lib qolaman”.

Abdulla Oripov lirikasidagi sog’inish, armon, ulug’vorlik, nekbini tuyg’ular asiri edi Sobir aka. Mumtoz shoirimiz nosir inisining har bir asarida samimiyligni, chin ehtirosni, gap-so’z-u holatlarning realligi, tabiiyligini tuygani uchun ham juda yaxshi ko’rardi. “Bibisora” kitobiga yozilgan so’zboshida ana shu mehrni his etasiz: “Sobir O’nar asarlarida milliylik, kolorit juda tabiiy yo’sinda ifodalanadi. Xoh hikoya, xoh qissasida bo’lsin, u bir qizil chiziq – leytmotivni topib oladi. Uzoqlarga o’tlab uloqib ketmaydi. Men uning “Bibisora” qissasini qiziqib o’qiganman. Chingiz Aytmatovday buyuk yozuvchining izdoshidek taassurot uyg’onadi. “Mixday

asar bo’pti, uka” deb muallifdan suyunchi ham olganman”.

Sobir O’nar Oybek, Odil Yoqubov, Azim Suyun, Muhammad Yusuf, Ravshan Fayz, Hoshimjon Mirzaahmedov kabi adib va shoirlar haqida biz bilmagan haqiqatlarni yozdi. Adib publitsistikasi mavzu va til nuqtayi nazaridan ilmiy tadqiq etishga munosib. Jamiyat hayotiga, uning yutuq va kamchiliklariga befarq bo’lmagan adib merosi yosh qalamkashlar uchun o’ziga xos mahorat sabog’idir.

Jamiyatni chinakam adabiyot isloh etadi. Haqqa, haqiqatga da’vat etuvchi adabiyot taraqqiyot poydevoridir. “Adabiyot, nazarimda, insonning e’tiqodini tarbiya qilish kerak” deb hisoblagan Sobir O’nar iymon mustahkamligi asosiy masala ekaniga urg’u beradi: “Ba’zi G’arb yozuvchilarining san’atiga, daholigiga tahsin aytgan holda tutgan yo’liga aslo mehrim yo’qligini yashirmayman. F.Kafka “Maqsad bor-u, unga eltuvchi yo’l yo’q, deb o’ylaganimiz esa oxir-oqibat hech qayerga olib bormaydi”, – deydi. Yoki kundaligida “Insonning butun umri – bor-yo’g’i uni o’limga olib boruvchi yo’ldir”, – deb yozgan.

Bor-yo’g’i o’lim... Qanday dahshat. Saodatli umr haqida lof urmay qo’yaver, o’limdan boshqasiga erishmaysan.

Juda avom o’zbek ham ikki kaftini ochib, Ollohdan ikki dunyo saodatini so’rayveradi. Chunki u bor idroki, vujudi bilan Yaratganning kalomida ta’kidlangan va’dasiga batamom ishonadi. Bu dunyoda ham, oxiratda ham iqbol borligiga iymon keltirgan”.

Sobir O’nar nosir o’laroq bir roman bitmoqni orzu qilardi. Qator suhbatlarda “Bir romanga “tagpaxsa” tashlaganman-u, vaqt kamligidan yaqinlasha olmayapman” degan gaplarni ko’p aytgan. Munaqqid Jovli Xushboqning savollariga javob berib, “Romanga havasmand bo’lganimga o’n besh yildan oshdi, deylik, shu yillar davomida qaysidir ma’noda unga unnab yotaman, ba’zan hafsalasizlik, yalqovlik ustun keladi, goho o’tirib, chinakamiga “chechilib” yozishga yumush xalaqit qiladi, umuman, bahona ko’p. Shukur akaga o’xshab “hayt!” deya hamma narsadan voz kechib uzlatga ketish, asli – jasorat. Shu bois malomat qilsam, birovdan emas, o’zimdanda o’pkalashim kerak” deydi. Nurilla Chori uyushtirgan guruhda esa “Oybekning mukammal asarlarining qaysidir tomida Amir Olimxon hayoti va faoliyatining chirkini tomonlari haqida to’plagan materiallarni o’qigan edim. O’sha zamonni jonlantirib, bir narsa yozmoqchi bo’lib yuribman. Xudo nasib qilsa, eplayolsam, albatta” degan fikrni bildiradi.

Adibning “Ot choptirsa gumburlaydi tog’ning darasi” nomli maqolasida Amir Muzaffar, Amir Olimxon, Muhammad to’qsabo haqida juda qiziq voqealar hikoya qilinadi. Nazarimda, adib roman uchun yiqqan materialidan bir shingil ilingan.

Yolg’onchida ismiga nomunosiblar ko’p. Sobir O’nar otiga munosib yashab o’tganlardan biri. Olloh sabr qiluvchilarni sevadi deyilgan. Sobir O’nar suyuvchining huzuriga ketdi. Oxirat manzili obod bo’lgay, inshoolloh!

Olim TOSHBOYEV,
filologiya fanlari nomzodi,
O’zbekistonda xizmat ko’rsatgan
jurnalist

Fanimiz fidoyilari

Serqirra olim, filologiya fanlari doktori, professor Boqijon To'xliyev o'zining yirik va jiddiy ilmiy asarlari, darslik va o'quv qo'llanmalari bilan o'zbek adabiyotshunosligida dovrug' qozongan.

Boqijon To'xliyev ilmiy izlanishlarining o'q chizig'ini Balasag'un mavludlig' Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" masnavisiga bag'ishlangan ishlari tashkil etadi.

Biz, Boqijon bilan O'zbekiston Fanlar akademiyasi-ning Qo'lyozmalar institutida oldinma-ketin ish boshlaganmiz (Bu o'tgan yuzilning 81-yillari edi). Men ishga kelganimda unga olim Yoqubjon Ishoqov ilmiy rahbarligida "Qutadg'u bilig"ning poetikasini ishlash topshirilgan ekan. Menga esa qozog'istonlik yirik turkolog G'ubaydulla Aydarovning ilmiy rahbarligida uyg'ur yozuvli qo'lyozma asosida asarning til o'zgaralichliklarini ishlash mavzu qilib berildi.

Boqijon ikkimiz nomzodlik dissertatsiyamizni boshlaganda, ko'p yilimiz asarning tilini, uning qo'lyozmalarini o'qib o'rganish, asl matnni anglab olish, shu bilan birga, unga chog'dosh "Devonu lug'ati-turk", yana qadimgi turkiy toshbitiglarni, buddaviylik va moniychilik muhitida yaratilgan yozma yodgorliklarni chuqur o'rganishga ketdi. Dunyo turkologlarining ishimizga tegishli bo'lgan asarlarini, ular yaratgan ilmiy nashrlarni sinchiklab o'rganib chiqdik. Sohaga bog'liq biror-bir kitob, maqola yaratildimi, uni izlashga tushardik.

Biz bilgan maktab, ilmiy muhit ana shunday ishladi. Bizga tengqur Nasimxon Rahmonov, Shomirza Turdimov ham ilmning og'ir so'qmoqlaridan borib, kam bo'lmadi. Hozir ular yirik va taniqli fan doktorlari, professorlar. Og'amiz Mirsodiq I'shoqov so'g'd va avesta tilini, ularning yozuvini, davr tarixini yaxshi bilgani uchun o'sha sohalaridan kuchli olim bo'lib tanildi.

Biror yozma yodgorlikka bag'ishlangan dissertatsiya ilkin manbadan, uning qo'lyozmalari, yo'q deganda, asarning ilmiy nashriga tayangan holda yaratilmog'i kerakligini bizga akademik Aziz Qayumov o'rgatdi. Ishlarimizning bajarilishini o'zi kuzatib turdi. Bizni Aziz Qayumovning ilmiy maktabi tarbiyaladi, yo'lga soldi, olim qildi.

Ilmiy ish qanday yo'nalishda ekanidan qat'i nazar, izlanuvchi asl matnni biluvi, uning ich-ichiga kirib bormog'i kerak. Boqijonda ana shu bilim bor: chin bilimning tartib-to'rusini yaxshi bilgani, yo'l-yo'rig'ini qattiq tutgani uchun u katta olim bo'ldi, ilmda ulkan yutuqlarga erishdi.

Boqijon To'xliyev 1983-yili O'zbekiston Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti qoshidagi ixtisoslashgan kengashda "Qutadg'u bilig"ning poetikasi masalalari" mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasini yoqladi.

Dissertatsiyada "Qutadg'u bilig" poetikasining uch qirrasiga e'tibor qaratilgan: asarning janr tizimi va turkiy she'riyatdagi ayrim janrlar genezisi; asarning vazni masalasi hamda badiiy tasvir printsiplari.

Muallif asarning janr tizimi haqida yozar ekan, masnaviy va uning turkiy yozma adabiyotga kirib kelishi, o'ziga xosligi, asardan o'rin olgan to'rtliklar hamda qasidalar haqida fikr yuritadi. Uning urg'ulashicha, "Qutadg'u bilig"da turkiy klassik adabiyotning keyingi davrlarida keng qo'llangan va turkiy she'riyat uchun yetakchi sanalgan janrlar (masnaviy, to'rtlik, tuyuq, qasida) mujassam. Qadimgi turkiy she'riyatda, garchi kurtak holida esa-da, turli poetik shakllar sinkretik tarzda mavjud edi. Yusuf Xos Hojibning tarixiy xizmati shundaki, u birinchilardan bo'lib bu janrlarni yozma adabiyotga olib kirdi va ularning shakliy jihatdangina emas, g'oyaviy-badiiy jihatdan ham takomillashuviga yo'l ochdi.

Badiiy tasvir printsiplari to'g'risida fikr yuritib, asarda istiora, tazod, irsolu-l-masal, talmeh, taqsim, nido san'atlarining qo'llanishi va ularning asar badiiyatini ko'tarishdagi o'rnini yoritib bergan. Izlanuvchining kuzatuviga ko'ra, Yusuf Xos Hojib o'z ijodi bilan epik she'riyatdagina emas, balki sharq lirikasining ham boy tasviriy vositalari hamda usullaridan ijodiy foydalandi,

BILIG KIMDA BO'LSA, BEDUGLUK ALUR

poetik vositalarning imkoniyatlarini kengaytirdi va boyitdi.

Olimning bu yutug'i kelgusi yirik ishlarning eshigini ochdi.

U 1992-yili O'zbekiston Fanlar akademiyasi Adabiyot instituti qoshidagi ixtisoslashgan kengashda "Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari va turkiy tilli folklor (Motivlar. Obrazlar tizimi. Badiiy tasvir prinsiplari)" mavzuidagi doktorlik dissertatsiyasini yoqladi. Ushbu doktorlik dissertatsiyasi ikki tarmoq – o'zbek adabiyoti va folkloristika ixtisosliklari kesimida yoqlandi. Ish O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan fan arbobi, akademik, filologiya fanlari doktori Aziz Qayumovning ilmiy maslahatchiligi ostida yaratildi.

Dissertatsiyada asarning turkiy folklor bilan bog'liq quyidagi qirralari tadqiq etilgan: "Qutadg'u bilig"da folklor motivlari; asarda ishlatilgan xalq maqollari, og'zaki nutq elementlari va turli iboralar; asarning obrazlar tizimi va asardagi badiiy san'atlarning qo'llanish prinsiplari.

Bizning birgalikda yaratgan ilk yirik kitobimiz 1989-yili "Fan" nashriyotida chop etilgan "O'lmas obidalar (O'zbekiston xalqlarining qadimgi yozma yodgorliklari bo'yicha tadqiqotlar)" monografiyasidir. Unga Mirsodiq I'shoqovning "So'g'd yozuvining shakllanishi va taraqqiyoti", Nasimxon Rahmonovning "Kul tigin yodnomasining poetikasi", mening "Qutadg'u bilig"ning til xususiyatlari", Boqijon To'xliyevning "Qutadg'u bilig"ning poetikasi masalalari" nomli tadqiqotlarimiz kiritilgan. Kitob bilim kishilarining e'tiboriga tushdi, yaxshi taqrizlar yozildi.

Boqijon 1989-yildan boshlab Toshkent davlat pedagogika institutiga ishga o'tdi. U yerda kafedra mudiri, fakultet dekani, kafedra professori bo'lib ishladi. Uning oliy o'quv yurtidagi faoliyati ham unumli bo'ldi. Shu oraliqda tolibi ilmlar uchun darslik va qo'llanmalar yaratdi. Muhimi, u o'sha kezlari o'rta maktablar uchun "O'zbek adabiyoti tarixi" darsligini ham yozdi. O'sha dargohda professor ilmiy unvoniga ega bo'ldi.

1990-yili Boqijon To'xliyev "Qutadg'u bilig"ning maktab o'quvchilari uchun mo'ljallangan, hozirgi o'zbekchaga o'g'irilgan qisqacha nashrini chop ettirdi.

Olim 2016-yildan Toshkent davlat sharqshunoslik instituti(hozirgi universitet)ga o'tib, shu kunga qadar professor lavozimida ishlab kelayotir.

Boqijon To'xliyev Alisher Navoiy merosini ham chuqur o'rgangan olimlardan. Navoiy ijodi, she'rlarining talqini, poetologiya masalalari bo'yicha ko'p ish qildi. Ulug' ijodkor asarlarini oliy o'quv yurtlarida o'qitish borasida ham kitoblar yozdi.

U bir necha yil burun Navoiy she'riyatining ilmiy talqinlarini o'rganish bo'yicha ilmiy loyihaga bosh bo'lgan edi. Bu ishning yakuni o'laroq, 2020-yili uning mas'ul muharrirligida Alisher Navoiy "G'aroyibu-s-sig'ar" devoniga kiritilgan g'azallarning sharh va izohlari chop etildi. Kitob o'n jildidan iborat. Bu hali birgina devondagi g'azallarning o'zi.

O'zbek navoiyshunosligi yaxshi, to'g'ri va kerakli yo'lni tutdi: Navoiy g'azallarining ilmiy talqinlari yaratila boshladi. Bu ish ancha ilgari boshlangandi, ulug' mutafakkir ijodini o'rganish yangi pallaga kirgach, jadallashib ketdi.

Tasavvur qiling, ayrim g'azallarning o'ndan ortiq talqinlari bor ekan. Har qaysi olim g'azalni o'zicha talqin qiladi, biri birini qaytarmaydi. Bularning bari o'n jildlikka jamlangani yo'q, ulardan bir nechtasi kiritilgan, xolos.

Talqinlar turli-tumanligining sababi shundaki, Hazrat Navoiy she'rlari, ayniqsa, falsafiy-tasavvufiy g'azallari teran mazmunga ega bo'lib, ularning talqinida bir

to'xtamga kelib, tuganchi so'zni aytish qiyin. Navoiyning o'zi ana shunday yo'l tutib, uning yechimini tiyrak va zakiy, o'tkir bilimli o'quvchisiga meros qoldirgan chog'i.

Bulardan bir haqiqat yuzaga chiqadi: bir-ikki talqin bilan Navoiy g'azallarining adog'iga yetib bo'lmas ekan. Ulug' shoir she'rlarining badiiy-falsafiy talqini, ma'nolar ko'lamini, ulardagi yashirin mazmun hali ko'p uya-avlod bilim egalarining qiziqishini o'ziga tortishi, bahsu munozaralarni qo'zg'ashi aniq.

Boqijon To'xliyevning so'ngi yillarda yuzaga chiqqan ulug'

ishlaridan yana biri "Qutadg'u bilig"ning hozirgi o'zbekchaga she'riy o'g'irmasidir. Kitob yangi chop etildi. Bu ishni Boqijon Qo'lyozmalar institutida ishlab yurgan kezlrimiz boshlagan edi. Masnaviy o'g'irmasining ayrim bo'laklari o'sha paytlari yilning har choragida nashr etiluvchi "Adabiy meros" ilmiy to'plamining qator sonlarida bosilib chiqqandi. Yana "Qutadg'u bilig"ning maktab o'quvchilari uchun yaratilgan nashrida ham Boqijon To'xliyevning nasriy bayoni va she'riy o'g'irmalaridan kiritilgan.

"Qutadg'u bilig"ning ruscha she'riy o'g'irmasini olim va tarjimon S.N. Ivanov amalga oshirgan: nihoyatda chiroyli o'girma; chinmatn(original)ning o'zginasi; ulug' bitig olamida yurganday sezasiz uni o'qiganda.

**Сказал Огдюльмиш: "Ум – отрада отрад,
В делах справедлив он и благом богат.**

**Скол ни был бы юн, он собою пригож,
Благими делами всегда он хорош.**

**И чист он, и прям, и в свершеньях умерен,
В общенье с людьми добронравно верен. ...**

S.N.Ivanov o'girmasi "Yusuf Balasaguni. "Благодарное знание" nomi ostida 1990 yili "Sovetskiy pisatel" nashriyotining Leningrad bo'limida chop etilgan. Kitob yangi chiqqanda bilim kishilari o'rtasida shov-shuv bo'lib ketdi; Akademkniga do'konlariga zuv yuguramiz – kitobning o'zi yo'q; rosa qidirdandik.

Boqijonning she'riy o'girmasi ham yuksak darajadagi o'girmalar qatorida turadi. Ish ustalik, o'ta bilimdonlik bilan bajarilgan.

*Qizil til qiladi qisqa yosh seni,
Esonlik tilasang, pishiq tut uni.*

*Nima der eshitgin, tilin qisgan er,
Esonlikda yashar o'zin bosgan er:*

*"Qora boshga yovuz yovdir qizil til,
Ne-ne boshni yedi, yana yegay, bil.*

*Boshingni o'ylasang, asragil tiling,
Istagan onida boshga yetar til".*

Boqijonning katta yutuqlaridan biri shuki, u chinmatnni chuqur o'zlashtirgan; eski turkiy so'zlar, iboralarning anglami, poetik vazifalarini yaxshi biladi. U "Qutadg'u bilig"ning ichida yashaydi. Ushbu o'girma tasodifiy emas, shu sohaning bilimdoni, o'tkir bilim kishisining ishi.

*Oq sut bilan kirs qaysi bir qiliq,
O'lim tutmaguncha o'zgarmas yo'riq.*

*Mizojga qo'shilib kelarkan odat,
Uni buza olur bir o'lim faqat.*

*Bir udum yaralsa qorinda agar,
Qora yer qa'riga kirganda ketar.*

She'riy o'girmani berilib o'qir ekansiz, hozirgi tili-
mizda unutilgan so'zlar, og'zaki adabiyotga yarashig'liq
undovlarni tarjimon ustalik bilan baytlarga singdirib
yuborganini payqamay ham qolasiz. U ana shu va shu-
ning singari usullar bilan chinmatndagi mazmun va po-
etik ta'sirni zamonamiz o'quvchisiga yetkaza bilgan:

*Kumush qolsa meros bo'lib gar senga,
Uni tutmagin sen bu so'zga teng-a!*

*Kumush ishga tushsa, olqinar, tugar,
So'zim ishga tushsa, oltinlar to'kar.*

Yana bir o'rnak:

*Tirik oxir o'lar qora yer quchib,
Nom ezgu esa-chi, ketarmi o'chib?*

*Ikki xil nom qolar tilda begumon,
Biri yaxshiligu birisi – yomon.*

*Dono maqto'v olar, nodon-chi – so'kish,
O'zing o'yla, senga ma'qul qaysi ish?*

Hozir biz Boqijon bilan birga Toshkent davlat sharq-
shunoslik universiteti “Mumtoz filologiya va adabiy
manbashunoslik” kafedrasida dars beryapmiz. U kuchli
professor, so'zga chechan, tinglovchining havasini kelt-
iradigan notiq; katta-katta auditoriyalarni o'ziga qara-
ta biladigan iqtidori bor. Ilmiy majlislarda keng bilimi,
so'zining ta'sirchanligi bilan qiyin tugunni ham yecha
oladi. Shu fazilati bilan tolibi ilmlar, ilmiy jamoa orasi-
da yuzsuvi tugal.

Ishda ham, uyda ham uning bo'sh vaqti shogirdlar
tashvishi bilan o'tadi. Yosh izlanuvchilarning ilmiy ma-
qolalari, dissertatsiyalarini ko'rib berish bilan ovora.
Shu choqqacha uning ilmiy maslahatchiligi ostida bir
necha fan doktori, ilmiy rahbarligida qator falsafa dok-
tori yetishib chiqdi. Ayni chog'da o'z dissertatsiyasini
yozib tugatayotgan izlanuvchilari-da bor.

Boqijon To'xliyev O'zbekiston Fanlar akademiyasi-
ning Til va adabiyot instituti va oliy o'quv yurtlari
qoshidagi ilmiy kengashlarda o'nlab izlanuvchilar-
ning dissertatsiyalariga rasmiy opponentlik qilgan. Ilmi-
y ishlarni o'qib, tahlil qilish va xulosa berishda unga
tenglashuvchi bilgin oz; taqrizlari xolis, ilmiy tortishuv-
larga boy.

U o'z bilganlarini elga yoyishda ham ishchan.
O'zbekiston televideniyesi va radiosida o'zbek adabi-
yoti tarixiga bog'liq suhbatlar, gazeta va jurnallarda
o'qishli maqolalari bilan qatnashib turadi.

Yusuf Xos Hojib kishi qadri bilimi bilan o'lchanaja-
gi to'g'risida so'z yuritir ekan, o'tmishda yashab o'tgan
ulug' bilgalardan birining o'gitini o'rnak qilib keltiradi.
Mana uning aytganlari:

*Uqush qayda bo'lsa, ulug'luq bo'lur,
Bilig kimda bo'lsa, bedugluk alur.*

*Uqushlug' uqar-o'l, biliglig bilir,
Biligli uqug'li tilakka tegir.*

Bu baytlarni shunday tushuning:

*“Uquv qayda bo'lsa, ulug'luq bo'ladi,
Bilim kimda bo'lsa, buyuklik oladi.*

*Uquvli uqadi, bilimli biladi,
Bilimli va uquvli (o'z) tilagiga yetadi”.*

Taniqli adabiyotshunos, o'zbek adabiyoti tarixi-
ning bilimdoni va chinakam fidoiysi, filologiya fanlari
doktori, professor Boqijon To'xliyev bu yil qutlug'
yetmish yoshni qarshilayotir. Men yaqin do'stinga uzoq
umr, sog'liq, ilmiy va pedagogik ishlarida yutuqlar tilab
qolaman.

Qosimjon SODIQOV,
filologiya fanlari doktori,
Toshkent davlat sharqshunoslik
universiteti professori

E'tirof

Ardoqli o'zbek shoiri
Omon Matjonning
shunday misralari bor:
“Umr, yo'l, qayrilish
ko'p, Unutish, aytilish
ko'p, Uchrashish, ayrilish
ko'p...”. Darhaqiqat,
inson o'z hayotida
juda ko'p odam bilan
uchrashadi, muloqotda
bo'ladi, ulardan nimanidir
o'rganadi, qaysidir bir
jihadini o'ziga o'zlashtiradi, yaxshi
insonlardan ibrat olishga harakat
qiladi. Nazarimda, Sultonmurod
Olim shaxsiy hayoti, ilmiy-ijodiy
faoliyati, olimligi va odamiyligi bilan
ko'pchilikka ibrat numunasi bo'la
oladigan, o'rgansa arziydigan shaxs.

mingdan ortiq ilmiy, ilmiy-ommabop, publitsistik ma-
qolalari, mafkuraviy hangoma, she'r va badiiy tarji-
malari chop etildi, mamlakatimizning deyarli barcha
tuman va shaharlarida o'tkazilgan ma'naviy-ma'rifiy
tadbirlarida ishtirok etdi. Sultonmurod Olimovning
sharaflari mehnati ilmiy jamoatchilik tomonidan iliq
kutib olindi, uning yozganlari adabiy-badiiy doiralarda
shov-shuvlarga sabab bo'ldi. 1994-yili Xalqaro Ahmad

OLIMLARNING SULTONI

Sultonmurod aka bilan o'tgan asrning 80-yillarida
tanishganmiz, bir ilm dargohida – Fanlar akademiyasi-
ning Til va adabiyot institutida birga ishlaganmiz. Qa-
rangki, ikkimiz ham bir universitetda – ToshDU(hozir-
gi O'zMU)da o'qigan ekanmiz. Shu sabablimi yoki bir
daryo – Zarafshonning suvini ichib katta bo'lganimiz
boisidanmi tezda apoq-chapoq bo'lib ketganmiz. Ehti-
mol, bunga Sultonmurod akadagi samimiylilik, odam-
oxunlik sabab bo'lgandir. Chunki men u kishining biror
marta ham qovog'ini solib yurganini ko'rmaganman,
biror narsadan shikoyat qilganini eshitmaganman. Do-
imo tabassum bilan yurishi, kelajakka qat'iy ishonch
bilan qarashi, tafakkur doirasining kengligi, ayniqsa,
mumtoz adabiyotni chuqur o'zlashtirgani hamda g'azal
va she'rlarni juda ommabop tilda tushuntira olishi ham-
mani hayratga solardi.

1985-yili Najmiddin Komilov ilmiy rahbarligi va
G'aybullat Salomov ilmiy maslahatchiligida “Alisher
Navoiy asarlari tarjimasida badiiy san'atlarni qayta
yaratish va tabdil etish muammolari” mavzusida
nomzodlik dissertatsiyasini yoqlagan edi. Esimda,
o'shanda akademik Aziz Qayumov mazkur ilmiy-tad-
qiqot to'g'risida juda iliq fikrlarni aytgandi. Nazarimda,
Sultonmurod aka dissertatsiya himoyasidan keyin juda
faollashdi: qator ilmiy maqolalar e'lon qildi, ommaviy
axborot vositalarida ketma-ket chiqishlar qildi, tasav-
vuf adabiyoti bo'yicha nazariy fikrlarni o'rta tashla-
di, ketma-ket kitoblar yozdi. Ayniqsa, 1992-yili “Fan”
nashriyotida chop etilgan “Ishq, oshiq va ma'shuq”
risolasi o'zbek adabiyotshunosligi tarixida juda katta
voqea bo'ldi. Chunki o'sha davrlarda mumtoz adabi-
yotni, xususan, Alisher Navoiyni anglashda tushun-
movchiliklar, biryozlama mafkuraviy yondashuvlar
juda kuchli edi. Olimovning mazkur kitobi Navoiyni
anglash, mutafakkir shoirimiz ijodini to'g'ri talqin
etishning ilmiy-nazariy asoslarini boshlab berdi, desak
mubolag'a bo'lmaydi.

G'alati bir o'xshashlikka qarang: Hazrat Alisher
Navoiy ham ijodiy faoliyat bilan bir qatorda davlat
ishlariga bosh-qosh bo'lgan, hatto amir – bosh vazir
darajasigacha bo'lgan lavozimlarda faoliyat olib bor-
gan. Sultonmurod Olim ham 1994–1997-yillarda Tash-
qi ishlar vazirligida bosh konsultant – “Spichrayter”
guruhi rahbari, bo'lim mudiri o'rinbosari, tahririyat
mudiri lavozimlarida ishladi. 1997–2000-yillarda esa
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonida konsul-
tant, yetakchi konsultant, bosh konsultant vazifalarini
bajardi. 2000–2011-yillarda Respublika Ma'naviyat
va ma'rifat markazi rahbari o'rinbosari bo'lib ishla-
di. Shunisi quvonarliki, mana shu yillarda ham ilmi-
y-ijodiy faoliyatdan to'xtagan emas. Uch nomzodlik,
uch magistrlik dissertatsiyasiga ilmiy rahbarlik qildi,
8 nomzodlik, 8 falsafa doktori va 2 magistrlik disser-
tatsiyasiga esa rasmiy opponent bo'ldi. 1993-yildan

Yassaviy mukofotiga sazovor bo'ldi. Ayni paytda un-
ing xizmatlari hukumatimiz tomonidan ham munosib
taqdirlandi. 1995-yili II darajali II kotib diplomatik
martabasini oldi, 2001-yilda “Mehnat shuhrati” or-
deni sohibiga aylangan bo'lsa, 2014-yili “O'zbekiston
Respublikasi xalq ta'limi a'lochisi” bo'ldi. 2021-yilda
esa “O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan
madaniyat xodimi” faxriy unvoniga erishdi.

Ko'rinadiki, Sultonmurod Olimov bir yigit eri-
shishi mumkin bo'lgan martabalarga yetishdi. Davlat
va jamoat ishlari bilan bir qatorda o'zbek ilm-u fani,
adabiyoti, madaniyati rivojiga munosib hissa qo'shdi.
Ona tilimizning davlat tili maqomiga erishuvda, uni
ilmiy-tadqiq etishda samarali mehnat qildi. Biroq bi-
ror kun ham ilm-u ma'rifatdan uzoqlashmadi, tinmay
izlandi, o'zbek tili va adabiyotining ochilmagan qir-
ralarini kashf etishga intildi, mumtoz adabiyotimizning
o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq etishdan charchama-
di. Buyuk Britaniya, Turkiya, Eron, Polsha, Ozarboy-
jon va Qozog'istonda maqolalari bosilib chiqdi.
Ilmiy, ilmiy-ommabop va publitsistik asarlariga AQSH,
XXR, Eron va tojikistonlik mutaxassislar munosa-
bat bildirishgan. Bularning bari Sultonmurod akaga
yanada kuch bag'ishladi. 2023-yilda filologiya fanlari
doktori, professor, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan
yoshlar murabbiysi Muslihiddin Muhiddinov ilmiy
maslahatchiligida “Lison ut-tayr”ning qiyosiy poeti-
kasi: sintez, naziraviylik va tarjimaiylik” mavzusida
filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun
dissertatsiya yoqladi.

Hazrat Navoiyning o'sha mashhur baytini: “Oda-
mi ersang demagil odami, Onikim, yo'q xalq g'ami-
din g'ami” misralarini bilmagan o'zbek topilmasa
kerak. Chunki bu misralar asrlar osha o'z ahamiyatini
yo'qotgan emas. Binobarin, ayni shu misralarni qalbi-
ga jo aylab, bir umr o'sha aqidaga amal qilib kelayot-
gan odamlar ham kam emas. Bugun o'zining mubo-
rak yoshini nishonlayotgan Sultonmurod Olimov ham
yuqoridagi misralarga monand hayot kechirayotgan,
xalq dardini, manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'ya
olgan insonlardan biri, sultonlar ichida yurgan olim,
olimlarning esa sultonidir. Fursatdan foydalanib, Sul-
tonmurod akaga mustahkam sog'liq, ilmiy-ijodiy ish-
larida ulkan zafarlar tilab qolamiz.

*Baxt-u toleyini qidirgan odam,
Olis yo'lga chiqqan yurtdoshim, og'am.
Bardam bo'l, horima, dadil qo'y qadam,
Ilohim yo'llaring bexatar bo'lsin,
Tangrim murodingni muyassar qilsin!*

Ravshan JOMONOV,
O'zbekiston davlat xoreografiya
akademiyasi professori

Universitetning bitiruvchi bakalavr va magistrilariga ehtiyoji bo'lgan korxona rahbarlaridan bitiruvchilarga kelgusidagi ish joyini tanlashida ko'maklashish maqsadida ularga yaratib berilishi mumkin bo'lgan imkoniyatlar (maosh, turar joy bilan ta'minlash va boshqa imtiyozlar) haqida universitet marketing va talabalar amaliyoti bo'limiga joriy yilning 15-martiga qadar talabnoma hamda so'rov xati bilan murojaat qilishingizni so'raymiz. O'zbekiston davlat jahon tillari universitetini 2023/2024-o'quv yilida bitirayotgan bakalavr va magistrlar haqidagi ma'lumotlar: (g – davlat granti asosida, sh – shartnoma asosida):

[illegible]

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI HUZURIDAGI PROFESSIONAL TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH INSTITUTI

**“Innovatsion ta'lim texnologiyalari” va “Personalni boshqarish” kafedra mudirlari
hamda kafedralar bo'yicha professor-o'qituvchilarning bo'sh lavozimlariga**

TANLOV E'LON QILADI

Kafedra mudiri – professor yoki dotsent ilmiy unvoniga, fan nomzodi, falsafa doktori (PhD), fan doktori yoki fan doktori (Doctor of Science) ilmiy darajasiga, shuningdek, xorijiy mamlakatlarning tegishli mutaxassislik bo'yicha ularga tenglashtirilgan boshqa ilmiy darajalariga hamda kamida 5 yil ilmiy-pedagogik ish tajriga ega bo'lishi;

Professor – professor ilmiy unvoniga yoki fan doktori ilmiy darajasiga, shuningdek, tegishli mutaxassislik bo'yicha xorijiy mamlakatlarning unga tenglashtirilgan boshqa ilmiy darajalariga ega bo'lgan yoki fan nomzodi, falsafa doktori(PhD) ilmiy darajasiga yoki tegishli mutaxassislik bo'yicha xorijiy mamlakatlarning unga tenglashtirilgan boshqa ilmiy darajalariga yoki dotsent ilmiy unvoniga ega bo'lgan shaxs kamida 5 yil ilmiy-pedagogik ish tajriga ega bo'lishi, ushbu kafedralarning ta'lim yo'nalishlari bo'yicha darsliklar va o'quv qo'llanmalar muallifi bo'lishi;

Dotsent – fan nomzodi, tegishli mutaxassislik bo'yicha xorijiy mamlakatlarning falsafa doktori(PhD) yoki unga tenglashtirilgan boshqa ilmiy darajalariga dotsentlik ilmiy darajasiga hamda tegishli kafedra yo'nalishi bo'yicha 3 yil amaliy stajga ega bo'lishi;

Murojaat uchun manzil: 100095, Toshkent shahri, Olmazor tumani, Chimboy 2, 96-uy.
Telefonlar: (71) 246-90-49, 246-90-37, 227-12-88; veb-sayt: ipitvet.uz

Hodjayeve Nazira Ahmedovnaning 14.00.13 — Nevrologiya ixtisosligi bo'yicha “Harakat yetishmovchiligidan og'irligiga va yurak-qon tomir tizimining dastlabki holatiga qarab ishemik insult bilan og'rikan bemorlarni erta reabilitatsiya qilishda neyrovegetativ ko'rsatkichlarning dinamikasi” mavzusidagi (tibbiyot fanlari bo'yicha) fan doktori(DSc) dissertatsiyasining himoyasi Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.04/30.04.2022.Tib.93.02 raqamli ilmiy kengashning 2024-yil 27-fevral kuni soat 12:30 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 200118, Buxoro shahri, G'ijduvoniy ko'chasi, 23-uy.
Tel/faks: (65) 223-00-50, 223-17-53; e-mail: buhmi@mail.ru

Irnazarov Shuxrat Ismatullayevichning 06.01.08 — O'simlikshunoslik ixtisosligi bo'yicha “Kuzgi bug'doy va ang'izida yetishtirilgan takroriy ekinlarning o'sishi, rivojlanishi hamda hosildorligiga mineral o'g'itlar ta'sirining ilmiy asoslari” mavzusidagi (qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha) fan doktori(DSc) dissertatsiyasining himoyasi Paxta seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.05/30.12.2019.Qx./B.42.01 raqamli ilmiy kengashning 2024-yil 29-fevral kuni soat 9:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 111202, Toshkent viloyati, Qibray tumani, Botanika MFY, PSUEAITI.
Tel/faks: (78) 159-62-84, 150-61-37; e-mail: paxtauz@mail.ru

Rajabov Habibullo Ibodullayevichning 23.00.02 — Siyosiy institutlar, jarayonlar va texnologiyalar ixtisosligi bo'yicha “Davlatning axborot siyosati: xalqaro tajriba va O'zbekiston amaliyoti” mavzusidagi (siyosiy fanlar bo'yicha) fan doktori(DSc) dissertatsiyasining himoyasi O'zbekiston Milliy universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.S.01.08 raqamli ilmiy kengashning 2024-yil 29-fevral kuni soat 10:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100174, Toshkent shahri, Universitet ko'chasi, 4-uy, O'zMU,
Ijtimoiy fanlar fakulteti, 511-xona.
Tel/faks: (71) 246-02-24, 246-02-24; e-mail: nauka@nuu.uz

Musurmanov Elyor Shirinkulovichning 04.00.10 — Geotexnologiya (ochiq, yer osti va qurilish) va 04.00.16 — Konchilik mashinalari ixtisosliklari bo'yicha “Shaxta chuqur gorizontlarini qazib olishda shamollatish tarmog'i rivojlanishini asoslash va uskunalar samaradorligini oshirish” mavzusidagi (texnika fanlari bo'yicha) falsafa doktori(PhD) dissertatsiyasining himoyasi Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.17/04.06.2021.T.06.02 raqamli ilmiy kengashning 2024-yil 1-mart kuni soat 14:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 210100, Navoiy shahri, G'alaba shohko'chasi, 76-“v” uy.
Tel/faks: (79) 223-04-40, 223-49-66; e-mail: info@nsumt.uz

Sobirov Furkat Nigmatullayevichning 14.00.01 — Akusherlik va ginekologiya ixtisosligi bo'yicha “COVID-19 bilan kasallangan homiladorlarda homila tug'ma immunitetining adaptatsion mexanizmlari” mavzusidagi (tibbiyot fanlari bo'yicha) falsafa doktori(PhD) dissertatsiyasining himoyasi Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.04/30.04.2022.Tib.93.02 raqamli ilmiy kengashning 2024-yil 5-mart kuni soat 13:30 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 200118, Buxoro shahri, G'ijduvoniy ko'chasi, 23-uy.
Tel/faks: (65) 223-00-50, 223-17-53; e-mail: buhme@mail.ru

Toshpo'latov Shohijahonning 09.00.09 — Ma'naviy jarayonlar va texnologiyalar (siyosiy fanlar) ixtisosligi bo'yicha “Diniy bag'rikenglikni ta'minlashning xalqaro siyosiy mexanizmlari” mavzusidagi (siyosiy fanlar bo'yicha) falsafa doktori(PhD) dissertatsiyasining himoyasi Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/29.12.2022.F/Ss.135.01 raqamli ilmiy kengashning 2024-yil 1-mart kuni soat 14:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100174, Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Bobur ko'chasi, 9-uy.
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti binosi, 3-qavat, 307-xona.
Tel/faks: (55) 503-41-90

Mardonov Bahodir Mardon o'g'lining 23.00.02 — Siyosiy institutlar, jarayonlar va texnologiyalar ixtisosligi bo'yicha “O'zbekiston Respublikasi oliy harbiy ta'lim tizimida yoshlar siyosati samaradorligini oshirish” mavzusidagi (siyosiy fanlar bo'yicha) falsafa doktori(PhD) dissertatsiyasining himoyasi O'zbekiston Milliy universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.Ss.01.08 raqamli ilmiy kengashning 2024-yil 1-mart kuni soat 09:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100174, Toshkent shahri, Universitet ko'chasi, 4-uy, O'zMU,
Ijtimoiy fanlar fakulteti, 511-xona.
Tel/faks: (71) 246-02-24, 246-02-24; e-mail: nauka@nuu.uz

To'xtayev Bobir-Mirzo Avazovichning 23.00.02 — Siyosiy institutlar, jarayonlar va texnologiyalar ixtisosligi bo'yicha “O'zbekiston Respublikasida “elektron parlament” tizimi va uni takomillashtirish masalalari” mavzusidagi (siyosiy fanlar bo'yicha) falsafa doktori(PhD) dissertatsiyasining himoyasi O'zbekiston Milliy universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.03/30.12.2019.Ss.01.08 raqamli ilmiy kengashning 2024-yil 1-mart kuni soat 09:00 dagi majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100174, Toshkent shahri, Universitet ko'chasi, 4-uy, O'zMU,
Ijtimoiy fanlar fakulteti, 511-xona.
Tel/faks: (71) 246-02-24, 246-02-24; e-mail: nauka@nuu.uz

Kitobga oshno yoshlar

“Yosh kitobxon” tanlovi: “KOBALT” SAMARQAND VA QASHQADARYOGA KETDI

Davlatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan besh muhim tashabbus doirasida 2017-yildan buyon an'anaviy tarzda o'tkazib kelinayotgan “Yosh kitobxon” tanlovida bugungi kunga qadar 4,7 mln nafardan ortiq yoshlar ishtirok etib, 17 nafari Prezident sovg'asi “Spark” avtomashinasi sovrindori bo'ldi.

Yoshlar ishlari agentligi matbuot kotibining xabar berishicha, 2023-yili tanlovda ishtirok etish uchun 805 ming(2022-yilda 640 ming) nafarga yaqin yoshlar onlayn ariza topshirgan.

Mahalla va sektor bosqichlarida ishtirokchilar test savollari orqali saralangan bo'lsa, g'oliblar tuman (shahar) bosqichlarida 1 ta shart(Tezkor savol-javob), hududiy bosqichlarda 2 ta shart(Badiiy asarlar bilimdoni; Tezkor savol-javob) asosida o'zaro bellashdi.

Joriy yilning 15–23-fevral kunlari Toshkent shahridagi Yoshlar ijod saroyida hududiy bosqich g'oliblari(jami 42 nafar) respublika bosqichida quyidagi 5 ta shart asosida o'zaro bellashishmoqda:

1. “Badiiy asarlar bilimdoni”.
2. “Tezkor savol-javob”.
3. “Buyuk mutafakkir va adib”.
4. “She'riyat”.
5. “Insho yozish”.

Tanlovning respublika bosqichida

1-o'rin g'oliblari – Prezident sovg'asi “Kobalt” avtomashinasi, 2-o'rin g'oliblari – 50 mln so'mdan, 3-o'rin g'oliblari – 30 mln so'mdan, qolgan ishtirokchilar 10 mln so'mdan pul mukofoti bilan taqdirlanadi.

“Yosh kitobxon” tanlovining 10 yoshdan 14 yoshgacha toifasi final bosqichida Samarqand viloyatidan kelgan ishtirokchi Nargiza Muhammadiyeva(417,4 ball) 1-o'rinni qo'lga kiritib Kobalt avtomobili sohibasi bo'ldi. 387 ball bilan 2-o'rinni Namangan viloyatidan E'zoza Mansurjonova egalladi. Unga 50.000.000 so'm pul mukofoti berilgan bo'lsa, Buxoro viloyatidan Halima Sharopova 379 ball bilan 3-o'rinni qo'lga kiritdi va 30.000.000 so'm pul mukofoti bilan taqdirlandi. 15–19 yosh toifasi bo'yicha g'oliblar: 1-o'rin – Mironshoh Nurmatov (Qashqadaryo viloyati), 2-o'rin – Hulkaroy Qalandarova(Qoraqalpog'iston Respublikasi), 3-o'rin – Dilnavoz Xaytahmatova (Andijon viloyati).

Navbatdagi 20–30 yosh toifasi bo'yicha ishtirokchilarga omad tilab qolamiz!

Shaxobiddin XOLBOYEV,
Asilbek ISLOMOV,
O'zDJTU talabalari

Marifat

TA'SIS ETUVCHILAR:

O'zbekiston maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi
O'zbekiston oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
O'zbekiston ta'lim va fan xodimlari
kasaba uyushmasi Respublika kengashi.

Bosh muharrir: Husan NISHONOV

Gazeta O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2006-yil 22-dekabrda 0067-raqam bilan ro'yxatga olingan.
Indeks: 149 150. V- 5451. Tiraji 6336
Hajmi 4 bosma taboq. Ofset usulida bosilgan
qog'oz bichimi A-3. Bahosi sotuvda erkin narxda.

TELEFONLAR:

qabulxona – (71) 233-50-55;
kotibiyat – (71) 233-99-15;
reklama va marketing bo'limi –
(71) 233-42-92 (faks) (71) 233-56-00.

“Ma'rifat”dan
materiallarni ko'chirib
bosish tahririyat
ruxsati bilan amalga
oshirilishi shart.

Tahririyatga kelgan
qo'lyozmalar taqриз
qilinmaydi va mual-
lifga qaytarilmaydi.

Mobil ilovani
yuklab olish uchun
ushbu QR-kodni
skanerlang:

Dizayner: Malohat Toshova
Navbatchi muharrir: Faxriddin Rahimov.
Navbatchi: Bobomurod Xudoyberdiyev.

Gazeta haftaning chorshanba kuni chiqadi.

MANZILIMIZ:

100083 Toshkent shahri
Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
Web-site: www.marifat.uz

“O'zbekiston” nashriyot-matbaa
ijodiy uyida chop etildi.
Korxona manzili: Toshkent shahri
Alisher Navoiy ko'chasi 30-uy.